

DACIA ISTORICĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI

Anul II.

Cluj, 15 Februarie 1938.

No. 2.

PROBLEMA SĂCUIASCA.

II.

Istoriografia n'a reușit încă să rezolve problema epocii când s'au deplasat Săcuii din Ungaria în Transilvania, cum n'a reușit încă să rezolve nici problema motivelor sau cauzelor cari i-au îndemnat pe Săcuii din Ungaria să-și părăsiască vechile așezări. Istoriografia are numai teorii, — teorii cari se contrazic. Secolul al XIII-lea, a doua jumătate a secolului îi găsește în Transilvania, atâta e cert pentru toți.

Pentru a da problemelor totuși o soluțiune, istoricii mai vechi se resemnaseră să accepte, ca cea mai probabilă, teoria că Săcuii au venit în Transilvania pe la finele secolului al XI-lea, în timpul domniei regelui Ladislau cel Sfânt (1077—1095), însărcinați de acest rege cu misiunea de a apăra frontierele țării. Cei mai mulți istorici dela finele secolului trecut s'au oprit în mod definitiv la această teorie, complectându-o și cu câteva ipoteze nouă privitoare la popasurile Săcuilor până au ajuns acolo unde se găsesc azi: la finele secolului al XI-lea s'ar fi găsit la Sebeș (săsesc), în cursul secolului al XII-lea ar fi ajuns în ținutul Oltului, iar cu începerea secolului al XIII-lea sunt deja în scaunele săcuiești (numite așa mai târziu)¹⁾

¹⁾ *Eckhard*, op. cit. pag. 56: „Szent-István idejében már a (szász) sebesi gyepüket védik a kunokkal szemben. Csak a 12 században kerültek az Olt vidékére és a 13 századtól kezdve, mint telepes gazdák irtják a háromszéki és a csiki őserdöket és így lassanként, bizonyára magyar bevándorlókkal megerősítve jutnak el a Kárpátok hágói-nak vonaláig“.

Cei ce susțin aceste teorii și aceste ipoteze nu pot să invoce însă în favorul lor nici cea mai vagă mărturie istorică, decât argumentul prea subtil că „dat fiind că regele Ladislau este patronul țării ungurești și că în acea epocă organizarea politică a țării mergea mână în mână cu organizarea bisericească”, deodată cu organizarea bisericii regele Ladislau va fi organizat și apărarea frontierelor țării.¹⁾

Contra acestei teorii se pot ridica însă numeroase obiecțiuni:

1. Sfântul Ladislau n'a fost patronul Transilvaniei. În orice caz „nu se poate vorbi de Sfântul Ladislau ca de patron al Transilvaniei înainte de anul 1192, când a fost trecut între sfinți”. De altă parte, colonizarea lor în Transilvania ar fi fost un eveniment extraordinar, pe care nu l-ar fi trecut în tăcere cronicile. „Ar fi fost un eveniment extraordinar, pentru că Ungaria în acea epocă nu era încă atât de populată încât să-și fi putut permite luxul exodului unui mare număr de locuitori, și nici regele Ladislau n'a fost atât de puternic încât să fi putut sili masse atât de largi să emigreze”²⁾.

2. Dacă Săcuii ar fi venit în Transilvania în epoca regelui Ladislau (finele secolului al XI-lea), „niciodată n'ar fi putut învăța în colțul acela îndepărtat limba ungurească. Ei au putut veni numai după ce au învățat în Ungaria limba ungurească cu toate dialectele și slavismele ei, adică cel puțin 1—2 secole după acțiunea de încreștinare a regelui Ștefan cel Sfânt”³⁾. Pe timpul lui Ladislau însă procesul de asimilare a Ungurilor era încă departe de a fi terminat.

3. Obiecțiunea principală: colonizarea pentru apărarea granielor este infirmată de însăși logica faptelor.

Către finele secolului al XI-lea Cumanii în două rânduri au invadat Ungaria, de ambele date venind dinspre Miazănoapte. Prima

¹⁾ *Hunfalvy Pál*. Az Oláhok története. Budapest 1894. I. 249. „Azt állítom tehát, hogy I. László rendezvén politikailag és egyházilag Erdélyt, a melynek patronusa, a székelyek telepítését és rendezését is ő kezdte meg”.

Homán Bálint, op. cit. I. 309. „Az egyházi szervezéssel párhuzamosan építette ki Szent László a keleti országrész és a délnyugati határvidék vármegyei szervezetét”. *Mangold*, op. cit. 21.

²⁾ *Pauler Gyula*, A magyarok megtelepedéséről. (In „Századok”, Budapest 1877), care susține chiar de acea teoria că Săcuii au venit în Transilvania cu tuiutum sau cu unul dintre urmașii lui.

³⁾ *Dr. Erdélyi László*. Ösfoglalo-e a Székely? Cluj-Kolozsvár 1932. „Bizonyos, hogy a székelyek soha sem tanulták volna meg ott messzelegrszélen egy tömegben azt a magyar nyelvet. A székelyek csak oly öslakok lehetnek, akik előbb századokon át megtanulták Magyarországon a négy magyar tájszólást a szláv jövevényszavakkal együtt, tehát egy-két századdal Szent Istvan térítő kora után. Más megoldás lehetetlen”.

dată la 1068, când au venit peste munții Meseșului și au prădat „*totam provinciam Nyr usque civitatem bihar*“, dar au fost bătuți de Laudislau, pe atunci numai moștenitor al tronului. A două oară, în 1085, au prădat ținuturile până la cetățile „*hung et borsoa*“, fiind și de astă dată bătuți de Ladislau (ajuns rege), când se retrăgeau înspre munții și trecătorile Rodnei.⁵⁾ Ar fi de înțeles, prin urmare, dacă regele Ladislau gândindu-se să organizeze apărarea frontierelor, ar fi început cu organizarea apărării frontierelor amenințate, apărând adică poarta prin care se scurgeau toate valurile dușmanilor, — pentru că este contrar logicii să organizezi apărarea unor frontiere neamenințate, cât timp există frontiere amenințate și neapărate.

4. Și încă un argument final: nici un document, nici o cronică, nici o tradițiune măcar⁶⁾ nu pomeneste niciodată, nici cât de vag, de Săcui în Transilvania înainte de secolul al XIII-lea.

Sub presiunea acestor și altor argumente similare, și istoriografia ungurească mai nouă începe să admită o emigrațiune într-o epocă mult mult mai recentă, mult mai recentă decât epoca regelui Ladislau. Noua teorie, al cărei reprezentant mai de seamă este profesorul dela universitatea ungurească din Seghedin *Erdélyi László*, afirmă că județele săcuiești de azi au fost colonizate cu Săcui numai după anul 1225, când au fost alungați Cavalerii Teutoni din Țara Bârsei. „Altă soluțiune nu există“, spune *Erdélyi*. Acțiunea aceasta de colonizare a fost și ea lentă de tot și s'a petrecut într'un răstimp mai lung de un secol. „Cele dintâi ținuturi colonizate după 1225 au fost văile râurilor din scaunele Sepsi, Kézd și Odorheiu. Pe la 1270 se ivesc coloniști săcui în văile Arieșului și Mureșului, la 1324 în scaunul Ciuc, 1396 în scaunul Orbo“⁷⁾.

Deși *Erdélyi* nu găsește „altă soluțiune“ pentru explicarea prezenței Săcuilor în Transilvania decât o colonizare a lor după 1225,

⁵⁾ „*Cronica Hungarorum*“ (Cronica din Buda). Budapeștini 1900. Cronicile ungurești ii numesc pe invadatori „Cuni“, cronicile rusești ii numesc „Pecenegi“. Aci fiind vorba numai de faptul insuș al invaziunii, nu de naționalitatea invadatorilor, numele lor pentru moment nu interesează.

⁶⁾ Numai colecțiunea de documente: *Szabo Károly*, *Székely Oklevéltár*, II. p. 113, publică un document din 1554, prin care regele Ferdinand confirmă Săcuilor vechile lor libertăți. În acest document se spune că reprezentanții Săcuilor au arătat că „*universi Siculi priscis temporibus quibus maiores eorum duce Attila ad partes regni nostri Transsilvanias venissent...*“

Acest document, singurul document în felul lui, nu ni s'a păstrat însă decât într'o copie între manuscrisele lui Kaprinay.

⁷⁾ *Erdélyi László*, op. cit. p. 1.

se vede silit să admită totuș prezența unui număr neînsemnat de Săcui în alte părți ale Transilvaniei — anume în părțile Sebeșului (săsesc) și ale Baraoltului — și înainte de 1225. Studiind documentele, Erdélyi constată anume că două documente, anterioare anului 1225, pomenesc de Săcui în Transilvania la 1222 și 1224. Erdélyi admite prin urmare prezența unui grup răsfirat de Săcui și înainte de 1225.

Aceste două documente la cari se referă Erdélyi sunt: o diplomă din 1222, prin care regele Andreiu al II-lea al Ungariei le acordă Cavalerilor Teutoni „*terram Burza nomine ultra silvas*“ (publicată de Zimmerman sub No. 31) și diploma din 1224 (publicată de Zimm. sub No. 43), prin care acelaș rege Andreiu le acordă Sașilor din provincia Sibiului o largă autonomie politică și națională. În diploma din 1222 se spune că acei Cavaleri Teutoni sunt scutiți dela plata tributului când vor avea să treacă „*per terram Siculorum aut per terram Blaccorum*“, iar în diploma din 1224 se precizează că din teritoriul autonom al Sașilor va face parte și „*terra Syculorum terre Sebus*“. Mai există, ce-i drept, un document datat din 1213, o scrisoare a Episcopului Transilvaniei, (mai bine zis o bulă datată din 1218 a Papei Honoriu al III-lea, în care ni s'a păstrat scrisoarea Episcopului, Zimm. No. 27 și 28), care pomeneste și ea de Săcui. Dar această scrisoare nu poate fi admisă ca o atestare mai veche a prezenței Săcuilor în Transilvania, pentrucă în această scrisoare, adresată Cavalerilor Teutoni, Episcopul Transilvaniei își rezervă zecimile dela „Ungurii și Săcuii“ („*Ungaros vel Siculos*“) cari ar trece prin sau s'ar așeza în pământul Cavalerilor, dar cu nici un cuvânt nu se pomeneste de Transilvania. nicăiri nu se spune că pământul Cavalerilor ar fi în Transilvania și nicăiri nu se spune nici măcar de Unguri sau Săcui că ar fi ei din Transilvania. De altminteri însuș faptul că se pomeneste de „*Ungaros*“ este o dovadă că nu poate fi vorba de Transilvania, pentrucă de „Unguri“ în Transilvania nu se pomeneste decât mult mai târziu.

Diplomele din 1222 și 1224 rămân, prin urmare, cele mai vechi documente în cari se pomeneste de Săcui în Transilvania, *singurele* documente în cari se pomeneste de Săcui în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIII-lea.

Un al patrulea document, pe care unii istorici îl citează drept dovadă a prezenței Săcuilor în prima jumătate a sec. al XIII-lea, este atât de evident lipsit de orice autenticitate, încât abia dacă mai trebuie relevat. Documentul acesta este fragmentul unei scri-

sori pe care un episcop *Teodoricus* ar fi adresat-o „decanilor săcui“, pentru a-i determina să nu se opună încorporării lor în Episcopia Cumană. Acest fragment de scrisoare, publicat pentru întâia dată de Benkő („*Milkovia*“), nu este nici măcar fragmentul unei scrisori originale, ci copia unui fragment de scrisoare care nu are nici o dată și nu are nici un original atestat.)

Așa fiind, — repetăm — singurele documente cari pomenesc de Săcui în Transilvania înainte de 1225 sunt cele două diplome din 1222 și 1224. Nici una dintre aceste diplome nu este însă acordată Săcuilor înșiși. Amândouă sunt diplome acordate Sașilor și numai incidental se pomenesc în ele de Săcui. Și nici una dintre aceste două diplome nu ni s'a păstrat în original, ci numai în atestări tardive: diploma din 1222 într'o atestare din 1280, iar diploma din 1224 într'o atestare din 1317. Și amândouă aceste diplome sunt documente a căror autenticitate este contestată pe baza unor argumente — de fapt și de practică diplomatică — cari nu pot fi infirmate. Ele fiind prin urmare suspecte, nu pot dovedi prezența Săcuilor în Transilvania în primele decenii ale secolului al XIII-lea. Din contra, faptul că aceste două diplome pomenesc de Săcui în Transilvania în primele decenii ale secolului al XIII-lea, cât timp prezența lor nu poate fi atestată înainte de jumătatea a doua a secolului al XIII-lea și cât timp această prezență este în contradicțiune cu tot ce știm despre Săcui, este un alt argument hotărâtor ce se poate invoca contra autenticității diplomelor din 1222 și 1224.

Eliminarea acestor două documente din rândul mărturiilor în favorul prezenței Săcuilor în Transilvania în primele decenii ale secolului al XIII-lea coroborează soluțiunea dlui *Erdélyi* că Săcuii au imigrat în Transilvania numai *după* 1225. Dar acest „după 1225“ este o indicațiune cronologică vagă. Trebuie să căutăm să determinăm prin urmare mai cu precizie epoca imigrării.

În acest scop să pornim dela lămurirea alor două lucruri importante:

a) Dacă Săcuii au venit în Transilvania „după 1225“ (sau curând după 1225), cum se poate explica faptul că acest exod de populațiune din Ungaria și așezarea ei în colțul sud-estic al Transilvaniei a putut să aibe loc fără ca despre acest eveniment important — emigrațiune dintr'un ținut și imigrațiune într'alt ținut îndepărtat — să nu se facă nicio pomenire nici în documente, nici în cronici, nici în tradiție?

*) Vezi mai pe larg „Dacia Istorica“ anul I, No. 2, pag. 67.

b) Ce i-a putut îndemna pe Săcui să-și părăsească vechile aşezări din Ungaria și să-și caute o patrie nouă în cel mai îndepărtat colț al Transilvaniei, pentru că fără orice motiv acest exod n'a putut să aibe loc ?

Teoriile istoricilor de până acum au neglijat aceste întrebări. Și fără un răspuns mulțumitor la ele orice soluțiune este șubredă.

Și exodul și tăcerea posterității s'ar putea explica psihologiceste foarte ușor, dacă s'ar putea constata în Ungaria acelei epoci un eveniment ale cărui repercusiuni mari, a cărui importanță și ale cărui urmări pentru Ungaria să fi copleșit toate celelalte evenimente ale secolului; un eveniment care în acelaș timp să fi putut determina o emigrare în masse a unei populațiuni întregi.

Există oare în istoria Ungariei din acea epocă un astfel de eveniment ? Da, există. Este marea invaziune a Mongolilor în Ungaria în primăvara anului 1241 și catastrofa stăpânire, timp de aproape doi ani, a Ungariei de către acești invadatori. Valurile invadatorilor mongoli s'au revărsat asupra Ungariei prin trecătorile din nordul țării (și azi o trecătoare se numește pasul Tătarilor) și s'au răspândit în primul rând peste județele din Nord, în regiunea unde până în secolul al XIII-lea s'au constatat Săcui, în județele dela Pressburg până în Bihor.

Transilvania a rămas însă ferită de catastrofa invaziunii Mongolilor.^{*)} Cu munții ei înalți și pădurile ei întinse și nepătrunse, Transilvania a devenit, din contra, o țară de refugiu pentru populațiunile Ungariei invadate. Cei din ținuturile cutropite sau amenințate să fie cutropite de Mongoli s'au refugiat în văile ascunse ale Transilvaniei. O invaziune dușmană este cea mai firească cauză care poate să determine o populațiune să-și părăsească vetricile părintești. Așa a fost și în 1241. Faima ce le premersese Mongolilor în ce privește sălbătăcia lor explică panica de care fuseseră cuprinși toți locuitorii țării și fuga lor disperată pentru a nu fi ajunși de invadatori. Săcuii din județele dela Nord, Nemții din Zips, Rutenii (și poate și Români) din ținuturile Maramureșului au căutat adăpost în munții și văile Transilvaniei: Săcuii strecurându-se prin Văile Someș-Arieș-Mureș-Niraj înspre scaunul Odorheiului (de mai târziu, ca nume); Nemții pornind din valea Someșului spre Valea Bistriței; Rutenii coborând spre Sud până în munții Sibiului și ai Hunedorii.

Invaziunea aceasta ne dă, prin urmare, nu numai un răspuns pe deplin mulțumitor la întrebarea relativă la cauzele cari au de-

*) Justificarea acestei afirmațiuni se face și se va mai face în altă parte a revistei.

terminat pe Săcui (și pe alții) să-și părăsească vetrile părintești; dar ne explică tot atât de mulțumimitor și de ce această emigrare în masă a putut să rămână neinregistrată de cronicari și documente. Ea n'a fost anume o mișcare izolată a Săcuilor, limitată numai la Săcui. Invaziunea a provocat o mișcare generală de părăsire a vetrilor părintești și exodul Săcuilor n'a fost decât un episod în această mișcare generală. În fața invaziunii Mongolilor toți locuitorii ținuturilor amenințete au căutat scăparea în fugă, toți, în frunte cu regele țării, care (după bătălia, pierdută, de pe râul Sajó) s'a refugiat într'o cetate de pe coasta Dalmatina (Spalato), de unde nu s'a înapoiat decât după retragerea Mongolilor din Ungaria. În această fugă a tuturor, fuga unui grup mai mare sau mai mic n'a fost un eveniment excepțional, care să fi reținut el singur atențiunea cronicarilor.

Imigrat-au Săcuii într'adevăr din cauza acestei invaziuni și în timpul ei? „Altă soluțiune nu există“, spunem noi. Emigrarea aceasta este cea mai logică soluțiune a prezenței Săcuilor în Transilvania, cea mai logică și cea mai conformă cu istoria. În orice caz, cei ce susțin o imigrare în Transilvania înainte de invaziune, înainte de 1241, nu vor putea găsi în toată istoria Ungariei secolelor XI-XII (când ar trebui să aibe loc, în acest caz, imigrarea) nici un alt eveniment care să ne explice și cauzele cari au determinat imigrarea și tăcerea care a înconjurat acest eveniment extraordinar.

Găsit-au Săcuii la venirea lor în Transilvania acolo unde sunt azi așezați (în județele numite județe săcuești) o populațiune mai veche, autoctonă? Fără îndoială, pentru că în secolul al XIII-lea nu mai existau ținuturi „pustii“ în Transilvania. Existau numai ținuturi mai puțin, mai slab populate, poate fără sate propriu zise, dar nu fără locuitori. Ce-au putut fi acești locuitori autoctoni? În orice caz n'au putut fi Slavi, pentru că în secolul XIII-lea nu se pomenește (sau nu se „mai“ pomenește?) de Slavi în Transilvania.

Un număr considerabil de localități din județele săcuiesti au însă nume de origine slavă. Dacă Săcuii n'au găsit acolo Slavi, cum se explică aceste nume? În mod foarte firesc: Numele slave nu sunt în mod necesar legate de existența în acele locuri a unei populațiuni slave înaintea sau contimporan cu Săcuii. O parte dintre aceste nume au putut fi transmise Săcuilor de către locuitorii autoctoni. Dar parte dintre numele de localități poate nici nu le-au găsit Săcuii în Săcuime ci le-au adus ei.

Istoricul ungar Transilvănean *Thury Jozsef* a publicat înainte

cu 40 de ani un studiu despre originea Săcuilor, în care a afirmat că Săcuii din Transilvania sunt Săcui imigrați din județele din Nordul Ungariei. Pentru a dovedi această teză Thury a subliniat identitatea unui mare număr de nume de localități și locuri din Săcuime cu nume de localități și locuri din Nordul Ungariei, din județele unde înainte trăiseră Săcui. Thury a precizat chiar că „93 de nume topice din Săcuime se găsesc de 194 de ori repetate în Ungaria¹⁴⁾”.

Thury arată între altele cazurile următoare:

În județul *Pozsony* există satele *Bodak* (Nagy și Kis Bodak), *Fancsal*, *Gelencze*, *Csente*, *Szered*, *Veczke* (numai în documentele vechi „*Possessio Veczke*“), cărora le corespund *Bodok* în județul Treiscaune, *Fancsal* în jud. Odorheiu, *Gelencze* în jud. Treiscaune, *Csente* (nume de munte) în jud. Treiscaune, *Szered* (nume de deal și părau în jud. Treiscaune, *Veczke* în jud. Treiscaune;

În jud. *Nyitra* există: *Bodok*, *Botfalu*, *Décs*, *Récsény*, *Sélyye*, *Zobor*, cărora le corespund *Bodok* în jud. Treiscaune, *Botfalu* în jud. Brașov (la granița Săcuimii), *Décsfalva*, în jud. Odorheiu, *Recsenyéd* în jud. Odorheiu, *Sélyye* în jud. Mureș (partea dinspre Săcuime), *Zobor* în jud. Odorheiu;

în jud. *Mosony* există: *Mosony* și *Kalnok*, cărora le corespund *Mosony* în jud. Mureș și *Kalnok* în jud. Treiscaune;

în jud. *Győr* există: *Homorod*, *Sukoro*, cărora le corespund numele râurilor *Homorod* și numele de munte *Sokoro* din județul Odorheiu;

în jud. *Komarom* există: *Ete*, căruia îi corespunde *Etéd* din județul Odorheiu;

în jud. *Sopron* există: *Potyond* și *Mohács*. cărora le corespund *Potyán* în jud. Ciuc și *Mohács* în jud. Turda (unde deasemenea existase o colonie săcuiască către finele secolului al XIII-lea);

în jud. *Vas* există: *Papocz*, *Bosok*, *Bardos*, *Csekefa*, *Csomaháza*, *Sorok*, *Kotormány*, *Baksafalva*, cărora le corespund *Papolcz* în jud. Treiscaune, *Bocsok* (nume de munte) în jud. Mureș, *Bardos* în jud. Odorheiu, (și *Bardos* în jud. Mureș, alături și de un *Bardocz* în jud. Odorheiu), *Csekefalva* în jud. Odorheiu, (și unul în jud. Ciuc) *Csomafalva* în județul Ciuc, *Sorok* (nume de părau) în jud. Odorheiu, *Kotormány* în jud. Ciuc, *Baksafalva* (așa se numia în vechime satul *Almas*) în jud. Treiscaune;

în jud. *Zala* există: *Türje*, *Lukafalva*, cărora le corespund *Torja* în jud. Treiscaune și *Lukafalva* în jud. Mureș.

¹⁴⁾ *Thury Jozsef*, *A székelyek eredete*. Kolozsvár 1890. (Epoca imigrării Thury o fixează ca fiind „înainte de secolul al XII-lea”).

La aceste am mai putea adăoga noi numele capitalei de județ *Udvarhely*, căruia îi corăspunde numele de localitate, *Udvarhely* în județul Somogy. Și s'ar mai putea adăoga și numele orașului *Szereda* în Ciuc, căruia îi corăspund *Szerdahely* în județul Pótzsony (2 sate), în județul Nyitra (2 sate), în județul Zala (2 sate), în jud. Sopron și Vas (2 sate), tot județe în cari există și numele de localități citate în cele precedente. Frecvența acestui nume de localitate se explică prin faptul că „*sreda*“, care este la originea numelui unguresc *szereda*, în limba rusească nu însemnează numai ziua de „Miercuri“ și „mijloc“ (cari sunt am putea zice noțiuni identice, „*sreda*“ însemnând „mijlocul“ săptămânii ca și nemțescul „*Mitwoch*“, adică „*Mitte-Woch*“), ci însemnează și un centru, un cerc (de activitate) și, prin extensiune, și un loc de adunare, de târg. Numele de localitate *Miercurea* din județul Sibiu, care în ungurește are echivalentul de *Szerdahely*, are în nemțește echivalentul de *Reussmarkt* sau *Reussmark*, care poate să însemneze fie târg-rusesc, fie circumscripție rusească, cum ungurescul *Szerdahely* arată prin elementul său secundar „*hely*“ (loc), că nu poate să fie vorba de „*szerda*“-Miercuri, ci de o „*sreda*“-adunare, circumscripție.

Și istoricul ungur *Szabo Károly* a găsit identitate între câteva nume de localități din Săcuime și câteva nume din Bihor. Numele vechiu al județului Odorheiu a fost *Telegd*, căruia îi corăspunde *Telegd* în Bihor. O răspândită viță nobilă săcuiască este neamul *Adorján*, al cărei nume corăspunde numelui unei vechi cetăți *Adorján* din Bihor, cetate ce se găsea în vecinătatea localității *Székelyhid*. În apropierea aceleiaș localități *Székelyhid* se găsește și satul *Albis*, căruia îi corăspunde satul *Albis* din județul Odorheiu¹¹⁾.

Sentimentul care împinge oamenii să numiască așezările nouă dintr'o patrie nouă cu nume cari să le reamintiască patria veche este un sentiment adânc înrădăcinat în sufletul omenesc și a existat în toate timpurile și toate țările. Sentimentul acesta este deosebit de puternic când cei cari se așează într'o patrie nouă nu și-au părăsit patria veche de bună voie ci siliți de împrejurări și formează în noua patrie grupuri compacte. Mâna de coloniști germani și francezi cari la începutul secolului trecut (între 1810—1820) s'au așezat în sudul Basarabiei au adus cu ei numele de *Leipzig* și *Paris*. Românii Moldoveni cari în aceeași epocă, după anexarea de către Ruși a Basa-

¹¹⁾ *Szabo Károly*, Régi székelység. Kolozsvár 1898. P. 95. Szabo trage însă din această identitate concluziunea — inadmisibilă — că „Săcuii din Bihor sunt Săcui veniți din scaunul Odorhei“.

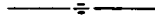
rabiei (în 1811), au trecut dincolo de Nistru au dus cu ei nume ca *Botoșani*, *Slobozia* și altele.

Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, între 1751 și 1752, un număr mai mare de Sârbi, alungați de Turci și așezați vremelnice în regiunea dintre Tisa și Mureș, au emigrat în Rusia, unde au întemeiat numeroase colonii dându-le nume ca *Földvar*, *Martonos*, *Szombor*, *Nagylak* și altele. Sârbii aceștia s'au asimilat de mult Rușilor, dar unele dintre nume s'au păstrat până azi: *Fedvar* și *Nadlak*, între altele.¹⁷⁾

Și nu este, nu poate să fie numai o simplă coincidență că și județul Sebeș din provincia (de odinioară) a Sibiului se numește în documente cu același nume ca și județul *Zips* din nordul Ungariei: *Sebus*, și că în ambele județe întâlnim localități cu nume identice, ca *Michelsdorf*, *Millenbach* (Mühlbach, azi Sebeș), *Villa latina* (azi Vălcăndorf) *Suburbium* (azi Sășcior, lângă Sebeș) *Birbron* (azi Ghirbom), *Drawcz* (Draos) și că există un *Sibiu* (ung. *Szeben*, latinește *Cibinium*) și în Sudul Transilvaniei și în Nordul Ungariei.

Rezumăm: Toate, și documente și toponimie și logică istorică impun o singură soluțiune a problemei Săcuilor din Transilvania:

1. Săcuii din Transilvania sunt Săcui-ungurizați veniți din județele din Nordul Ungariei;
2. au venit în timpul invaziunii Tătarilor din 1241, și
3. cauza că și-au părăsit vetrele părintești a fost chiar această invaziune.

¹⁷⁾ *Melich*, *Honfoglaláskori Magyarország*. Budapest 1929. Pag. 183.

„TERRA BORZA“ ESTE EA ȚARA BÂRSEI?

1. O tăcere seculară.

Înainte cu 150 de ani, într'o revistă germană din Ungaria preotul săsesc *Johann Seivert* din Gușterița (lângă Sibiu), cunoscut pentru cercetările lui istorice, a publicat două documente necunoscute până atunci, unul datat din 1211, celalt din 1212, — două diplome prin cari regele Ungariei Andreiu al II-lea dona unui ordin de Cavaleri Teutoni o oarecare „*Terra Borza*“).

Documentele aceste au făcut senzațiune, pentrucă delimitarea pe care diplomele o dedeau acelei „*terra Borza*“ nu lăsa să subsiste nici o îndoială că „*terra Borza*“ este identică cu colțul sud-estic al Transilvaniei, care cuprinde așazisa „Țara Bârsei“, — iar despre o colonizare a Țării Bârsei la începutul secolului al XIII-lea prin Cavaleri Teutoni nu se știa nimic până atunci.

Câțiva ani mai târziu, *G. Draudt* din Codlea publică într'o revistă germană din Sibiu ¹⁾ un nou document, datat din anul 1222, — o nouă diplomă a aceluiaș rege Andreiu al II-lea, prin care li se face Cavalerilor Teutoni aceeaș donațiune și se repetă delimitarea care identifică „*terra Borza*“ cu colțul sud-estic al Transilvaniei.

Aceste trei diplome sunt începutul istoriei Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei.

Din interpretarea acestor documente și a unor bule papale, unele cunoscute și înainte, altele publicate numai mai târziu, — istoricii Transilvaniei, și Sași și Unguri și Români, au construit apoi o construcțiune istorică de mari dimensiuni: la începutul secolului al XIII-lea Țara Bârsei era pustie și nelocuită, adeseori invadată de hoarde cumane. De aceea regele Ungariei a chemat în acest colț de țară Cavaleri Teutoni cu misiunea să apere ei granițele țării. Pentru a-și putea împlini misiunea, Cavalerii au adus și alții coloniști și au clădit puternice cetăți, nu numai dincoace de hotarele

¹⁾ *Ungrisches Magazin*, oder Beiträge zur ungrischen Geschichte. Pressburg 787.

²⁾ *Siebenbürgische Quartalschrift*. Hermannstadt 1793.

țării, ci și dincolo de ele, ocupând în acelaș timp și întreg ținutul de dincolo de Carpați până jos la Dunăre. Cavalerii au ajuns însă în curând în conflict cu regele Andreiu, care a venit în Țara Bârsei în fruntea unei oștiri numeroase și i-a alungat pe Cavaleri³⁾.

Ca această construcțiune istorică să fie perfectă, lipsește un singur lucru: explicațiunea tăcerii și uitării care aproape 600 de ani au înconjurat cel mai important epizod în viața Țării Bârsei.

Pentru că acesta este adevărul, care nu poate fi subliniat îndeajuns: înainte de publicarea celor două documente la 1787 nimic nu era cunoscut din construcțiunea istorică de mai sus, atât de bogată în amănunte. Nu era cunoscută nici cea mai ștearsă urmă, cea mai vagă amintire a unei acțiuni de colonizare a Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei. Originea Sașilor din acel colț de pământ nu fusese până atunci nici odată și de nimeni adusă în legătură cu o asemenea acțiune de colonizare. Istoricii, geografil, cronicarii cari, înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea, se îndeletniciseră cu istoria Transilvaniei și a Țării Bârsei, înregistrând până și legendele cele mai naive, nu pomenesc nici un cuvânt de o acțiune a Cavalerilor Teutoni.

Cea mai veche istorie a Transilvaniei scrisă și publicată de un Transilvănean este cea a unui Sas: „Das alt und neu Teutsche Dacia, das ist Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen“ de *Johannes Tröster*, publicată la Nürnberg în anul 1666. Istoria aceasta este dedicată lui „Andreas Fleischer, Grafen der Sächsischen Nation“ și în acelaș timp și „der ganzen Sächsischen Nation in Siebenbürgen seinem lieben Vaterland“. Autorul este, cum am spus, Sas, de origine din Sibiu, unde fusese învățator. În 1658 emigrase în Nürnberg unde și-a publicat istoria. Tröster caută în această istorie a sa să dovedească că Sașii din Transilvania sunt urmași ai Dacilor. În fruntea volumului, un profesor *C. Arnold* publică o poezie șovină în care preaslăvește națiunea săsească din Transilvania. *Tröster* pomeneste de toate legendele privitoare la originea Sașilor. Despre Țara Bârsei spune că se chiamă „*Burtzeland*“ și că locuitorii ei sunt urmașii unui popor german străvechiu cu numele *Buri* și ai unor alte popoare tot germane *Butoni*, *Sidoni* și *Haruzi*. Nici o pomenire însă de Cavaleri Teutoni, cum nu găsim nici o pomenire nici la alți istoriografi cari au publicat studii despre Transil-

³⁾ *I. K. Schuller*, *Umriss und kritische Studien*. Hermannstadt 1851,
Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. Hermannstadt 1925.
Pauler Gyula, *A magyar nemzet története*. Budapest 1899. Vol. II.

vania înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea. Inșirăm numai numele autorilor și ale lucrărilor lor :

Laurenzius Toppeltinus (Sas din Mediaș), *Origines et occasus Transsilvanorum...* Lugduni 1667.

Valentin Frank von Frankenstein (din Sibiu, fost consilier aulic), *Breviculus originum nationum et praecipue Saxonicae in Transilvania. Cibinii* 1696.

Georg Jeremias Haner (din Cincul-Mare, episcop al bisericilor protestante săsești din Transilvania), *Das königliche Siebenbürgen. Erlangen* 1763.

Johann Thunmann (profesor la Universitatea din Halle), *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen Völker. Leipzig* 1774.

Franz Joseph Sulzer (fost auditor militar în Brașov, de origine din Elveția) *Geschichte des transalpinischen Daziens. Wien* 1781.

Cea mai veche lucrare istorico-geografică privitoare la Transilvania și locuitorii ei este lucrarea : „*Georgius a Reychersdorff: Transilvaniae ac Moldaviae, aliarumque vicinarum regionum succincta descriptio. Viennae* 1550”. Reychersdorff, de origine Sas din comuna Râchișdorf (nemțește Reichersdorff), județul Târnava-Mare, a fost secretar al Împăratului Ferdinand, din partea căruia avusese repetite misiuni speciale în Moldova. Reichersdorff cunoștea foarte bine Transilvania și mai ales ținuturile locuite de conaționali săi. El ne dă în lucrarea sa o scurtă istorie a cuceririi Daciei de către Traian, vorbește despre cele trei națiuni cari locuiesc în Transilvania și dă apoi o succintă descriere a țării. Despre Țara Bârsei și locuitorii ei spune că Ungurii numesc acea țară *Burcza*, iar locuitorii sași o numesc *Burcia*, „fie după râul cu acelaș nume care curge prin acea țară, fie după rădăcina care este emblema orașului Brașov”. Despre Cavaleri Teutoni nu știe nici el nimic.

Cei alți geografi și cartografi știu și ei tot numai atât de puțin, copiind în mare parte textual descrierea aceasta alui Reychersdorff.

Nici măcar cronicile locale nu știu mai mult.

Vechea cronică murală din biserica neagră din Brașov, cronică care se atribuie lui Honterus și se presupune că a fost redactată de el la anul 1535, spune¹⁾:

„*Anno domini 1143 Secundus avus Andreae regis Saxones evocavit in Transilvaniam.*

¹⁾ Cronică aceasta murală „Breve Chronicon Daciae” există azi numai în copii din 1691 și 1743.

A. D. 1233 *Tartari primo vastarunt Hungariam.*

A. D. 1336 *Tartari denuo vastarunt Hungariam et in Transilvania septennium morati sunt*¹⁾.

Braşoveanul *Paul Sutoris* scrie în cronica sa (dela începutul secolului al XVII-lea¹⁾):

„1203 *wird Kronstadt erbauet.*

1410. *In diesem Jahre fangt man die Kronstädter Kirche zu bauen*“.

În însemnările calendaristice făcute de alt Braşovean, *Michail Forgats* (din jumătatea a 2-a a secolului al XVII-lea) se spune :

„1203 *fangt man Cronen Stadt an zu bauen.*

1383 *fangt man Cronen Kirch an zu bauen*“.

Atât şi nimic mai mult ştia istoriografia ţării şi cronicile locale. Aşa fiind, senzaţiunea pe care au provocat-o cele două diplome publicate la 1787 este pe deplin explicabilă şi justificată. Dar tot atât de explicabilă şi justificată este şi necesitatea unei lămuriri în ce priveşte tăcerea de secole care a premers senzaţiunii.

S'ar putea ca amintirea Cavalerilor Teutoni în „terra Borza“ să se fi stins într'adevăr. Tăcerea de 6 secole care înconjoară epizodul Cavalerilor Teutoni nu este o imposibilitate în sine. Dar în acest caz tăcerea trebui să aibe o explicaţiune logică, o explicaţiune psihologică.

Evenimentele pot să se piarză în marea uitării, — mai curând sau mai târziu. A *uita* nu este însă un act de voinţă, un act de conştiinţă, ci rezultatul unui proces lung şi inconştient. A *uita* un eveniment însemnează ştergerea amintirii lui. Uneori un eveniment este dat uitării, fiindcă n'a avut nici o importanţă. De cele mai multeori însă un eveniment se pierde în noianul uitării, fiindcă alte evenimente ce s'au petrecut în acelaş timp au fost mai importante şi au înăbuşit amintirea evenimentului de mai puţină importanţă.

Importanţa epizodului Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei a fost însă prea mare decât ca amintirea prezenţei şi activităţii Cavalerilor să fi putut să se şteargă fără urme chiar şi din tradiţia populară. Activităţii Cavalerilor în „terra Borza“ i-a pus capăt regele ţării, care a pornit contra lor în fruntea unei numeroase armate, alungându-i din ţară. Amintirea expediţiunii regelui contra Cavalerilor Teutoni n'ar fi putut să dispară din amintirea celor interesaţi decât dacă ar fi fost un epizod neînsemnat în istoria Țării Bârsei, sau dacă amintirea acelu epizod ar fi fost înăbuşit de amin-

¹⁾ Vezi cronicile citate în „*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*“, Brasso 1903.

tirea altor evenimente, contemporane, de importanță covârșitoare. Spre pildă dacă expedițiunea regelui contra Cavalerilor ar fi fost numai un epizod, un incident în cadrele unei alte operațiuni militare de mai mare anvergură.

Inzădar vom căuta însă în istoria Țării Bârsei evenimente mai importante decât epizodul Cavalerilor Teutoni. Nu vom găsi nici un alt eveniment care ar fi putut să facă să se uite epizodul acela, păstrându-se numai amintirea acestuia. Acțiunea de colonizare a Cavalerilor Teutoni este chiar singurul eveniment important în întreaga istorie a Țării Bârsei din secolul al XIII-lea.

Peste această tăcere nu se poate trece prin urmare cu ușurința cu care a trecut și trece istoriografia curentă. Tăcerea această trebuie să aibă o explicațiune. Și explicațiunea aceasta trebuie găsită, pentru că altfel istoria Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei rămâne o ficțiune.

Au trecut 600 de ani fără ca amintirea operei colonizatoare a Cavalerilor Teutoni să se fi manifestat în forma cea mai vagă măcar. Dacă nu s'ar fi descoperit la sfârșitul secolului al XVIII-lea cele trei diplome privilegiale, epizodul Cavalerilor Teutoni ar fi rămas și pe mai departe uitat. Tăcerea celor 600 de ani este o tăcere profundă, sepulcrală. Nu numai cronicile și documentele cari privesc, în mod direct sau indirect, Țara Bârsei n'au păstrat amintirea aceluși epizod, dar n'au păstrat-o nici tradiția populară, nici legenda măcar fie chiar în forma celei mai șterse aluziuni. Acesta este adevărul impresionant: documentele publicate leagă epizodul dela începutul secolului al XIII-lea de orașe și cetăți ridicate în scurtă vreme; de lupte neîncetate cu Cumanii; de cucerirea unor întinse teritorii dincolo de granițele țării până departe la Dunăre; de o expedițiune a regelui țării în fruntea unei numeroase armate... etc.

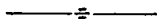
Și toate aceste au fost date uitării ca și cum nu ar fi fost niciodată!

Unul dintre preoții bisericii evanghelice săsești din Sibiu ai secolului trecut, *Dr. Friedrich Müller*, a adunat într'un volum legendele privitoare la poporul săsesc din Transilvania, scormonind în acest scop revistele și ziarele săsești și ungurești din țară și adunând și direct dela popor. Colecțiunea lui Müller cuprinde 620 legende și tradițiuni. Ele privesc toate ținuturile locuite de Sași: țara Bistriței, țara Sibiului și țara Bârsei. *Dr. Müller* a trecut în colecțiunea sa până și cea mai ștearsă aluziune, cel mai neînsemnat frag-

ment de reminiscență populară. *)). El publică între altele legende privitoare la originea orașului Brașov și a emblemei orașului (co-roana pe un trunchiu de copac), legende privitoare la originea unor comune săsești din țara Bârsei, între altele privitoare la Hălchiu (nemțește Heldsdorf) și a ruinelor de acolo; legende privitoare la ruinele de lângă Codlea (ruinele castelului Schwarzburg) și altele. Or, în nici una dintre aceste 620 de legende nu se găsește nici cea mai vagă amintire a unor Cavaleri Teutoni cari ar fi locuit odată, de mult, în Țara Bârsei, și ar fi ridicat cetăți, făcând din pământul pustiu al Țării Bârsei un colț de țară civilizat.

Nici în conștiința, nici în amintirea subconștientă a poporului săsesc nu s'a păstrat nici cea mai ștearsă urmă despre trecerea acestor Cavaleri prin Țara Bârsei. Pretutindeni numai tăcere, tăcere...

O tăcere atât de impresionantă, atât de surprinzătoare, încât fără să vrei îți zici: „*terra Borza*“ dată de regele Andreiu Cavalerilor Teutoni nu poate fi țara Bârsei.

*) *Dr. Fr. Müller*, ev. Stadtpfarrer von Hermannstadt, *Siebenbürgische Sagne*. Wien und Hermannstadt 1885.

INVAZIUNEA TATARILOR IN UNGARIA (1241)

2. Cronicile și documentele ungurești

De invazia din 1241 pomenesc numeroase cronici străine și ungurești. Mai aproape de evenimente, mai ales în spaț, sunt fără îndoială cronicile și documentele ungurești, — cronicile scrise în Ungaria de cronicari unguri, — și documentele eșite din cancelariile regilor Ungariei.

Vom începe prin urmare cu analiza acestora.

Cronicarul *Simon de Keza*, „cleric credincios“ („*fidelis clericus*“) al regelui Ladislau al III-lea (1276—1290), care și-a scris cronica pe la sfârșitul secolului XIII în timpul domniei regelui Ladislau, prin urmare destul de aproape de evenimente, spune că în anul 1241 Tătarii au invadat Ungaria din trei părți cu o armată de 500.000 de ostași și 40.000 de centurioni și decurioni și au înfrânt armata regelui Bela lângă râul Soio, unde a pierit aproape întreaga armată a țării („*Istius quidem in diebus Mongoli sive Tartari de tribus partibus regni in Hungariam adeunt, cum quinquies centenis millibus armatorum habentes adhuc centuriones et decuriones millia XL. Quibus in Soio rex prefatus conveniens a Mongolis devincitur Anno Domini MCCLXI. Ubi fere tota regni militia est deleta, ipso Bela coram eis ad mare fugiente*“).

Cronica zisă „*Cronica vieneză*“ (fiindcă păstrată la Viena), scrisă pe la 1358 de un călugăr pe baza altor cronici naționale mai vechi, mai adaugă că Tătarii au rămas în Ungaria 3 ani și că după retragerea lor a dat peste țară o foamete îngrozitoare, care a secerat mai multe victime decât periseră de urgență Tătarilor („*Anno Domini 1241 ipso Bela regnante, Mangali sive Tartari cum quinquies centenis millibus armatorum regnum Hungariae invaserunt, contra quos Bela Rex, juxta flumen Seo proelians, vincitur, in quo proelio, fere extinguitur militia regni Hungariae universa. Ipso vero Bela rege ad mare fugam faciente Tartari usque ad ipsum crudeliter insecuntur. Manserunt enim ipsi Tartari in Regno Hungariae*“).

tribus annis, et quia seminare illis temporibus non potuerunt Hungari, ideo multo plures, post exitum eorum, fame perierunt, quam illi, qui in captivitate ducti sunt et gladio ceciderunt“).

Exact în aceiași termeni descrie invaziunea și cronica zisă „*Cronica din Buda*“, imprimată în Buda la 1473, cum și cronica lui *Johannes Thwroc* publicată la 1488.

Nicăiri însă, nici în aceste cronici, nici în alte cronici mai mărunte, niciodată nu se pomenește cu nici un cuvânt, nici cât de vag că și Transilvania ar fi fost invadată cu acea ocaziune. În deosebi este importantă sub acest raport cronica lui *Thwroc*, care în partea ei întâiu este o reproducere textuală a cronicei vieneze cu ocazionale completări și explicațiuni. Așa spre exemplu, când reproduce din cronica vieneză rândurile despre drumul pe care au venit Ungurii în Panonia și cronica vieneză spune între altele că Ungurii au ajuns și în „*nigram Cumaniam*“, *Thwroc* adaugă explicația „*quae nunc Moldavia forte creditur*“. La descrierea invaziei Tătarilor *Thwroc* nu adaugă însă nimic, pentru că nu avea ce să adaoge. Dacă invazia Tătarilor ar fi trecut și peste Transilvania, *Thwroc* n'ar fi uitat să completeze descrierea.

Numai *Thomas Archidiaconus Spalatensis* (Spalato pe coasta Dalmatină), care a descris și el invazia Tătarilor în Ungaria (pe baza celor auzite dela refugiații din Ungaria), pomenește odată în treacăt că „Tătarii după ce au prădat Transilvania întreagă („*depopulato omni regione Transilvana*“) și au măcelărit sau alungat Ungurii de dincolo de Dunăre, s'au stabilit în acele părți“, — fără să revie însă asupra acestei invazii a Transilvaniei și să dea cea mai mică știre privitoare la ea.

În fața tăcerii unanime a cronicilor ungurești, fraza aruncată de *Thomas* rămâne unul dintre multele zvonuri cari au circulat în timpul invaziei și după ea despre prăpădul Tătarilor.

Să trecem la documente.

Cel mai vechiu document regesc în care se pomenește de invaziunea Tătarilor pomenindu-se în acelaș timp și numele Transilvaniei, este o diplomă a regelui *Bela* al IV-lea, prin care la 27 Ianuarie 1243, adică curând după retragerea Tătarilor, confirmă câteva donațiuni făcute de Voivodul Transilvaniei unor Teutoni cu numele *Lentenk*. Regele spune în diplomă că acele donațiuni au fost făcute de Voivod atunci când regele îl trimisese în Transilvania ca să adune locuitorii risipiți („*cum fidelem nostrum Laurentium voivodam post conflictum Tartarorum ad partes Transil-*

vanas misissemus, ut populos nostros recolligeret). Regele mai spune că donațiunile în chestiune au fost făcute acelor Teutoni pentru credința lor față de rege („*considerans servicium ac fidelitatem per quosdam Theotonicos Lentenk videlicet comitem et Hermannum fratres nobis exhibitam*”).

Din această diplomă nu rezultă însă nici că frații Lentenk au fost Teutoni din Transilvania, nici că serviciile aduse de ei au fost aduse în timpul invaziunii Tătarilor, deși lucrul acesta din urmă este probabil: regele apelase la țara întreagă să-i vină într'ajutor. Apelul a fost ascultat și de Voivodul Transilvaniei care a plecat în ajutorul regelui, în Ungaria, cu o însemnată oaste. Că Voivodul a plecat într'ajutorul regelui rezultă în mod clar din cea ce spune regele în diplomă, anume că după retragerea Tătarilor l-a trimis în Transilvania („*misissemus*”), prin urmare Voivodul nu era în Transilvania care nu avea nevoie să fie apărată nefiind invadată. Se prea poate însă ca acei frați Lentenk să fi fost Teutoni din Nordul Ungariei, din regiunea cea a Zips-ului pe unde au trecut valurile invadatorilor și ca regele să le fi dat pentru serviciile aduse și pagubele suferite cu acea ocaziune — moșii în Transilvania, pe unde nu trecuseră Tătarii. (Critica istorică ungurească, de altminteri, consideră acest document drept fals).

La anul 1245, Papa Inocențiu al IV-lea îi permite canonicului din Sibiu Theodoricus, pleban în Sebeș („*plebano de Malembach*”) să aibe și alte parohii afară de parohia Sebeșului, deoarece în urma prădării Tătarilor i s'au împușinat veniturile în așa măsură încât abia îi ajung pentru traiul de toate zilele. Papa Inocențiu nu vorbește însă de prădarea Sebeșului sau a regiunii Sebeșului, ci de prădarea unor parohii din Ungaria, ale căror venituri erau ale canonicului din Sibiu. Papa îi scrie anume: „*Cum beneficia que in partibus Ungarie obtines, per Tartarorum rabiem sint destructa, et nihil aut modicum percipias ex eisdem, nos... precibus tuis inclinati*” etc. Papa este clar de tot: au scăzut beneficiile pe cari plebanul-canonice Theodorus le avea în Ungaria, „*in partibus Ungarie*”, în Ungaria care fusese prădată de Tătari, și nu veniturile parohiale din Sebeș, care nu suferise nici o invaziune.)

La 1246, regele Bela IV acordă privilegiu la câteva sate ale Episcopiei din Alba-Iulia, ai căror locuitori „se împușinaseră în urma persecuțiunii Tătarilor”, cum i se plânsese regelui episcopul

1) Zimmerman-Werner, Urkundenbuch No 79.

2) *Ibidem*, No. 81.

Gallus.³⁾ Această diplomă a regelui Bela este o desmințire neîn-doelnică a afirmațiunii că Alba-Iulia ar fi fost prădată și devastată de Tătari, cum povestește Rogerius.⁴⁾ Episcopul Gallus spune anume că în urma persecuțiunii Tătarilor în așa măsură s'au impuținat locuitorii diecezei sale, încât „de atunci și până azi abia mai sunt locuitori în reședința sa episcopală Alba” („*quod a tempore persecutionis usque ad sua tempora nulli vel pauci in Alba, que est sedes episcopatus sui cathedralis... habeantur inquilini*”). Din aceste vorbe ale episcopului rezultă în mod clar că episcopul nu-și părăsise niciodată reședința. Numai iobagii de pe moșiile Episcopiei, profitând de spaima produsă de invaziunea Tătarilor din Ungaria, au fugit ca să scape de jugul apăsător. Și nu s'au mai înapoiat. De aceea — pentru a-i determina să se înapoieze — cere episcopul (și regele Bela acordă) privilegiu pe seama vechilor locuitori și pe seama altor locuitori noi.

La 1251, regele Bela dă ordin Voivodului Transilvaniei să reclădiască castrul „Szentlélek” distrus de Tătari. („*Cum intelligamus castrum nostrum regium Zent Lelwkh in confiniis terre Siculorum parcium nostrarum Ultrasilvanarum positum superioribus annis per Tartarorum rabiem... destructum esse...*”). Despre acest document critica istorică ungurească a dovedit însă că este unul dintre multele falșuri ale contelui Iosif Kemény.⁵⁾ Documentul acesta a fost publicat pentru întâia dată de contele Kemény în revista „Arpadia”, la anul 1833, după o copie făcută după o altă copie pe care o descoperise în colecțiunea de documente ale unui oarecare Iosif Dobo din Alba-Iulia. Originalul nu l'a văzut nimeni, nici nu se știe să fi existat vreodată.

În fine, un document din 1264 face pomenire și de o mănăstire „Kyrch” care ar fi suferit și ea pe urma Tătarilor.⁶⁾ Vice-regele Transilvaniei Ștefan ia anume sub protecțiunea sa specială această mănăstire care „după invaziunea Tătarilor a rămas pustie” („*monasterium de Kyrch... post Thartarice vastitatis rabiem penitus desolatum*”). Originalul acestei diplome nu ni s'a păstrat. Diploma ni s'a păstrat numai într'un transumpt al regelui Otto (rege pentru puțină vreme, după stingerea dinastiei arpadiane în 1301). Diploma regelui Otto confirmă însă și ea numai niște transumpturi din 1272

³⁾ *Ibidem*, No. 85.

⁴⁾ Vezi „Dacia Istorică”. anul II, no. 1, p. 25.

⁵⁾ *Pauler Gyula A Magyar Nemzet Története 1899. II. p. 594.*
„*Századok*” anul 1893, p. 52.

⁶⁾ *Zimmermann*, op. cit. no. 107.

(regele Ștefan V) și din 1299 (regele Andreiu III), ale căror originale deasemenea nu se găsesc. Nici aceasta diplomă din 1264 nu spune însă că mănăstirea „*Kyrch*” ar fi fost prădată de Tătari, ci spune numai că a rămas pustie după invaziune, cum rămăseseră și curțile pontificale ale episcopului din Alba-Iulia. Dacă mănăstirea într'adevăr ar fi fost devastată de Tătari, călugării cu siguranță n'ar fi așteptat 23 de ani (până la 1264) pentru a cere protecțiunea regelui.

Aceste sunt toate documentele în cari este vorba de invazia Tătarilor și se pomeniște și de Transilvania. Din nici unul dintre aceste documente nu se poate trage în mod obiectiv concluzia că în 1241 Tătarii ar fi prădat și Transilvania. Se prea poate ca pe ălocuri cete izolate de Tătari să fi trecut sau să fi încercat să treacă și în Transilvania, dar departe în interiorul țării nu vor fi ajuns. Tătarii nu umblau pe jos ci numai călare. „*Pedites nihil sunt, quia crura habent brevia et corpus longum*”, scria la 1241 un episcop din Ungaria Episcopului din Paris. ¹⁾ Și prin munții și pădurile dese ale Transilvaniei acești călăreți nu puteau străbate, apărând și dispărând pe neașteptate și în goană, cum le era obiceiul. Acestor călăreți obișnuiți cu regimul stepelor întinse din Răsăritul îndepărtat natura le opunea în Transilvania o rezistență mai mare decât le opuneau oamenii. De acea s'au și oprit Tătarii în șesurile Ungariei.

Că Transilvania n'a fost prădată de Tătari este însă confirmat și prin o altă împrejurare.

Dela regele Bela al IV-lea ni-au rămas din timpul domniei lui de după invaziune (1242—1270) peste 1000 de documente. Intre aceste documente eșite din cancelaria lui sunt foarte puține cele în cari să nu se facă pomenire de invaziunea din 1241. Cele mai multe dintre aceste documente, în deosebi cele din anii dintâi de după invaziune, sunt chiar documente în cari regele Bela înoiește diplome privilegiale pierdute în timpul invaziunii. Intre aceste peste 1000 de documente nu se găsește însă nici unul în care să fie vorba de înoirea unor diplome privitoare la Transilvaneni sau la acordarea unor favoruri la Transilvaneni pentru servicii făcute în timpul invaziunii.

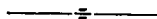
Dacă și Transilvania ar fi fost invadată și pustiită de Tătari; dacă și în Transilvania ar fi fost incendiate și distruse sate și orașe, — lucrul acesta nu s'ar fi putut petrece fără orice rezistență din partea locuitorilor. Și după invaziune nu se poate ca satele și orașele și locuitori izolați să nu fi cerut dela regele Bela — cum au

¹⁾ *Fejér*, Codex dipl. IV. I. 233.

făcut satele și orașele și locuitori izolați din Ungaria — să le răsplătiască serviciile aduse, să-i despăgubiască pentru pierderile suferite, să le înoiască diplomele arse și dispărute. Dacă Transilvania ar fi suferit o invaziune în 1241, satele și orașele și locuitorii ar fi făcut atunci cum au făcut mai târziu după o altă invaziune mult mai puțin catastrofală, pe care au suferit-o între anii 1280—1285 părțile dinspre Miazănoapte ale Transilvaniei.

La anul 1291 anume trei orașe din Transilvania se plâng regelui de atunci Andrei al III-lea că în timpul invaziunii Tătarilor li s'au pierdut diplomele privilegiale și-l roagă pe rege să le dea diplome nouă. „*Oaspeții*” acestor orașe spun însă în mod foarte lămurit că această invaziune a avut loc în timpul regelui Ladislau al IV-lea (1272—1290). Așa spre exemplu „oaspeții” din Ocnele Dejului („*hospites nostri de Desakna*”) spun că diplomele lor au dispărut „*per insultus Tartarorum tempore Ladislai regis*”. Și tot la această invaziune se refer și „oaspeții” din ocnele de lângă Turda („*Thorda Akna*”), ca și cei din Trăscău („*Turuczko*”). Și la această invaziune se refer și cetățenii din Bistrița pe cari între anii 1285—1289 regele Ladislau îi scutise de plata unei părți a impozitelor, fiindcă suferiseră pagube mari pe urma invaziunii Tătarilor („*cives nostri de Byzturche per vastus et incendia Tartarorum plurimum sunt destructi et depauperati*”).⁹⁾

Nici cronicile unguerești, nici documentele unguerești, nici măcar tradițiile locale nu știu de o invadare a Transilvaniei de către Tătari în 1241. De invadarea ei știu numai câteva cronici monahale din străinătate compilate târziu după invaziunea din 1241.

⁹⁾ Zimmermann, op. cit. nrele 211, 230, 239, 250.

NOTE PE MARGINEA DOCUMENTELOR

Alte documente false sau fără valoare cu privire la Mănăstirea Cârța

Ne-am ocupat în rândul trecut de documentul din 1223, dovedind că este un falș plăsmuit cel mai de vreme la sfârșitul veacului al XIII-lea. Reissenberger (Die Kerzer Abtei, Sibiu 1894), deși a cercetat cu deamănuntul toate documentele privitoare la această mănăstire, n'a putut să stabilească timpul exact al întemeirii ei. Considerând, evident, autentic actul de la 1223 crede a putea fixa data când s'a întemeiat înainte de 1223 și spune (pag. 7) „lässt sich nur so viel mit Bestimmtheit sagen, dass sie um 1200... gegründet"... În alt loc, vorbind despre năvălirea tătarilor, susține că ea a fost distrusă „bald nach ihrer Gründung“, deci se pare că nici el nu era tocmai sigur că a fost întemeiată „um 1200“ sau înțelege în sens foarte larg această dată.

Dupăce pe temeuri diplomatice am refuzat autenticitatea documentului din 1223, trebuie să fixăm data întemeierii mănăstirii ulterioare acestei date. Dar și logica lucrurilor ne îndeamnă să fixăm această dată în epoca de după năvălirea Tătarilor (1241). Epoca aceasta este constatată istoricește ca timpul când toți streinii erau bineprimiti în Ungaria și când sunt întemeiate cele mai multe instituțiuni menite a promova bunăstarea culturală și economică a locuitorilor. Deaceea se potrivește mult mai bine întemeierea acestei mănăstiri, care a avut nu numai cei dintâi, ci aproape toți membri din secolele următoare de naționalitate streină de cea ungurească — pentru a doua jumătate, sau sfârșitul veacului al XIII-lea, sau chiar începutul veacului XIV.

Precum vom vedea la analizarea altor documente din veacul al XIII-lea, mai de grabă trebuie să fixăm data pentru întemeierea mănăstirii Cârța pentru începutul veacului al XIV-lea.

Precum am amintit și cu altă ocazie, documentul datat din 1233 nu este singurul fals cu privire la mănăstirea Cârța. Să luăm

pe rând sub cercetare celelalte documente din veacul XIII, privitoare la această mănăstire, să vedem ce valoare le putem atribui acestor documente.

În publicația Zimmermann întâlnim următoarele documente în care este amintită mănăstirea Cârța sau cari sunt date de-a-dreptul mănăstirii: două documente din anul 1225 (Zim. Nr. 46 și 49). În primul papa Honoriu III împrumută abaziile din Lilienfeld (Linnewelt), Cârța și Egres să cerceteze dacă Cavalerii teutoni au depășit în Țara Bârsei granițele fixate lor de regele Andrei II, cel'alt emană de la acelaș papă tot în aceeaș chestiune, dar sunt însărcinați în aceeaș chestiune episcopii din Oradea și Raab (Geuriensis). Aici referindu-se la celalt document este amintită mănăstirea Cârța sub forma de Querc. Aceste două documente fiind simple copii după registrele din arhivul vatican, unde ușor se putea strecura și numele Cârța, nu prezintă multă valoare. În realitate, pot să fie de dată mult mai târzie. Dar dacă negăm existența Cavalerilor teutoni în Țara Bârsei (v. I. Schiopul op. c.) din capul locului n'au nici o valoare, fiind simple plăsmuiri.

În alt document din 1226 (Nr. 53) tot al papei Honoriu III este somat acelaș rege, să reșeze ordinul teutonic în vechile lui posesiuni făcându-se mențiune de documentul din 1225 (Nr. 46). Și cu privire la acest document trebuie să spunem cele de mai sus.

La 1252 (Nr. 86) este amintită „terra Olacorum de Kyrch”. Zimmermann aduce în legătură această denominare cu mănăstirea Cârța, dar nu este de loc sigur că se referă la mănăstire acest „Kyrch”. Foarte bine poate să fie transcrierea latină schimonosită a unei alte numiri cum se întâmplă foarte des în documentele veacului XIII.

Urmează în ordine cronologică un document din 1264 (Nr. 107) prin care regele Ștefan cel tânăr ia sub protecția sa mănăstirea Cârța. Dar acest document este un simplu resumat al unui document din 1322, (Nr. 388) prin care regele Carol acordă libertăți largi mănăstirii. O confruntare a pasagiilor comune din cele două documente ne arată că cel din 1264 se mărginește în mare parte la resumarea începutului documentului din 1322, adăugându-i-se doar câteva rânduri ca prolog și ca încheiere. În adevăr, documentul, din 1264 este cam de 7 ori mai scurt decât cel din 1322. Conținutul celor două documente ne arată că nu poate fi vorba de amplificarea, la 1322, a documentului din 1264, ci numai de rezumarea ulterioară a documentului din 1322, dându-i-se noului document data de 1264.

Dăm pe două coloane pasagiile comune celor două documente, arătând în coloana din dreapta numai modificările incidentale :

Documentul din 1322

...cordi ut decet regibus esse atque curae, ut ea quae pro quiete religiosae conversationis sunt disposita ac salubriter ordinata nec ipsorum regum dissimulatio negliget nec aliorum plectibilis praesumptio perturbet, mediatorem ergo dei et Ihesum Christum et sanctissimam eius genitricem quae nostri regni specialis existit domina et patrona, intendentes pro possibilitatis nostri modulo totis sincere meritis affectibus honorare praefecerunt monasterium ad honorem ipsius gloriosae semper virginis de Kerch tam multiplicibus perturbationibus undique involutum, ut viri deo amabiles abbas et conventus eiusdem ordinis memorati devotae vocis organo laudent virginem et a matre misericordiae misericordiam satagant implorare, in nostram protectionem specialem dignanter recepimus hanc gratiam et misericordiam cum eisdem ac populis et possessionum eorundem faciendo quod in omni libertate provincialium de Cybinio...

Nec aliqui comites vel potentes... ..in eiusdem possessionibus violentum descensum nullatenus facere praesumant...

Doc. din 1264

... cordi igitur debet regibus...

et salubriter

possit perturbare... proinde nos mediatorem mei regni

nostrae modo sincere mentis (praefatum lipsește)

Kyrch post Thartaricae vastitatis rabiem penitus desolatum

fratres scilicet Cyscerciensis ordinis (que memoratae lipsește)

recepimus specialem (dignanter lipsește)

cum populis eius monasterii faciendo, quod nullus vaivoda Transilvanus pro tempore constitutus nec aliqui barones super populis descensum possint facere violentum...

sed nobis iuxta libertatem Scibiniensium...

Precum se vede lămurit din textul alăturat și din schimbările ce apar în documentul din 1264, acesta din urmă este un resumat al celui din 1322. Unele expresiuni întâlnite în cel din 1322 mult în urmă, în cel din 1264 apar imediat (cu oarecare schimbări) după pasagiul comun cu cel din 1322 (quod nullus vaivoda etc). În pasagiul comun se schimbă adesea numai o conjuncție (ac, et) alteori se adaugă *alta* (*igitur*), în unele cuvinte se schimbă abia câte o literă (*decet-debet-modulo*). Fiind vorba de mănăstire, în cel din 1264 se schimbă titlul (*patres scilicet Cysterciensis ordinis*); des lipsește câte un cuvânt etc... Putem conchide deci, că documentul din 1264 este un fals, un resumat din cel din 1322, deci redactat în urma acestuia dându-i-se numai o dată anterioară.

Alt document din 1272, (Nr. 154) prin care Ștefan V. întărește pe cel din 1264, fiind întărirea unui document fals este și el un fals fără valoare. Acelaș lucru trebuie să-l spunem și despre documentul datat la 1299 (No. 284) prin care se confirmă documentul din 1272. În documentul din 1300 (No. 287) apare numele mănăstirii ca fiind *Candela*, ceea ce numai se presupune că însemna Cârța. Prin alt document datat din 1306 (No. 303) sunt întărite documentele din 1264, 1272 și 1299, deci și el fără valoare. La 1329 (no. 471) este întărit documentul din 1322.

Am supus criticei documentele din veacul XIII privitoare la mănăstirea Cârța. În primul rând am arătat că cel mai vechiu document cunoscut (1223) cu privire la această mănăstire este un fals redactat mult mai târziu. Acest document este invocat foarte des ca unul în care destul de timpuriu apar Români („*terra exempta Blaccis*”). Dovedindu-se fals acest document ne-am lipsi oare de o dovadă că suntem pomeniți alături de știrile mai vechi, într'un document din 1223? Nici de cum. Documentul, așa cum va fi fost plăsmuit mai târziu, dovedește nu numai că în epoca plăsmuitorului amintiți sunt „*Blacci*”, cică acesta era așa de convins, mai bine zis știa cu atâta siguranță, că la data la care a fixat documentul se putea vorbi de „*Blacci*” în cât i-a menționat în document.

Iată de ce acest document fals rămâne pentru Istoria Românilor de aceeași valoare ca pân'acum.

AL. DOBOȘI

O coincidență sau...?

La cucerirea Daciei de către Traian au luat parte legiunile *I. Italica, I. Minervia, IV. Flavia, XIII. Gemina, VII. Claudia, I. Adiutrix și V. Macedonica*. Dintre aceste șapte legiuni cari au cooperat la cucerire au rămas în Dacia — după înfrângerea definitivă a Dacilor — numai legiunile *XIII Gemina, V Macedonica și I Adiutrix*. Legiunea *I Adiutrix* a fost și ea în curând mutată în Panonia, iar legiunea *V Macedonica* în Moesia. Această legiune din urmă a mai venit odată în Dacia, pentru scurt timp, în timpul domniei împăratului *Septimius Severus* ¹⁾. În permanență și-a avut reședința în Dacia Traiană numai Legiunea *XIII Gemina*.

Numele tuturor acestor legiuni le cunoaștem din inscripțiuni și câteva însemnări răslețe cari ni-au rămas despre cucerirea Daciei.

Între unitățile din cari se compuneau aceste legiuni au fost cu siguranță unități din toate provinciile imperiului roman. Cert este că între ele erau și numeroase unități din provincia *britannică*, — cum dovedesc inscripțiile de pe pietrele și cărămizile găsite pe teritoriul fostei Dacia. Unități din Britania se constată deja la construirea podului peste Dunăre. La Turnu-Severin s'au descoperit cărămizi din stâlpii acestui pod cu inscripția „*Cohors III Britanorum*”. La Jupa (în apropiere de Caransebeș) s'au găsit pietri cu inscripția „*Singulorum Brittanicorum*”. La Cigmău (jud. Hunedoara) cărămizi: „*Singulares Britanici*”, „*Numerus Singulorum Britanicorum*”. La Orăștie din anul 186 „*quaestor numero (militum) Britanorum*”. La Alba-Iulia pietri: „*...Caji filio... Tribuno cohortis I Britanorum*”. La Ilșiua (jud. Someș) o pecete de cărămidă: „*Cohors II Britanorum milliaria*”. La Cașeiul-de-jos (jud. Someș): „*Augustorum cohors prima Britanica milliaria*”.

Prezența în Dacia a numeroase unități aduse din Britania este, prin urmare, indiscutabilă. Se pune însă întrebarea: cărei legiuni îi aparțineau aceste unități?

Despre nici una dintre legiunile pomenite mai sus și considerate ca legiuni cari au cooperat la cucerirea Daciei nu se știe să fi avut vreodată reședința în Britania. În Dacia s'au găsit însă și alte pietri cu înscripții cari indică prezența în Dacia și a unei Legiuni de care de obicei nu se pomenește între legiunile cari au cooperat la cucerirea Daciei.

¹⁾ Karl Goos, Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daziens. Hermanstadt 1874.

S'au găsit anume la Biserica-Albă (azi în Iugoslavia) și lângă Hunedoara (la Răcăștia) pietri cu inscripțiunea „*Legio II Augusta*”. S'a găsit fragmentul unei pietri sepulcrale ridicată lui „*Aurelio Candido militi legionis II Augustae, annorum XX*”. La Grădiște (jud. Hunedoara) s'a găsit o piatră cu inscripțiunea „*Lucio Annio Fabiano triumpho capitalium, tribuno legionis II Augustae*”.²⁾ Acest *L. Fabianus* a fost proconsul în Dacia pe la 154—158 după Chr.

Cât timp despre celelalte legiuni de cari am pomenit la începutul acestui articol nu se știe să fi avut vreo legătură cu Britania, despre această legiune II se știe că și-a avut reședința în provincia britanică.

În Britania Romanii aveau trei legiuni: „*Legio XX Valeria Victrix*” cu reședința în Deva (azi Chester), „*Legio VI Victrix*” cu reședința în Eburnacum (azi York) și „*Legio II Augusta*” cu reședința în Isca (azi Carleon on Usk). În deosebire de celelalte două, această legiune „*II Augusta*” a fost o legiune „tecnică”, cum s'ar zice azi, o legiune de pioneri, de constructori de castre și șosele. Legiunea aceasta a avut reședințe diferite. A stat mult timp în garnizoană în Nordul Britaniei, unde a construit puternica apărare cunoscută sub denumirea de „*vallum Hadriani*”³⁾. Legiunea aceasta „*II Augusta*” a construit numeroase castre pe întreg cuprinsul Britaniei, cum dovedesc numeroasele inscripțiuni găsite la: *Chester-le Street, Little Chester, Chesterholm, Helton Chesters*, — toate nume de localități cari derivă din latinescul „*castrum*”. S'au găsit numeroase urme de construcțiuni militare și întărituri executate de această leși în alte localități ca *Wallsend, Benwell, Newton of Irthington, Cramond* etc. Inscripțiile spun toate „*Leg. II. Aug. fecit*”.

S'au găsit urme de lucrări executate de această legiune „*II Augusta*” și la *Chester*, numele de azi al vechiului „*castrum Deva*”, pe care ni l'a transmis „*Tabula Peutingerana*”. Una dintre multele inscripții găsite în acest „*castrum Deva*” spune: „*Legio II Augusta fecit pedes CCCXLIII*”⁴⁾.

²⁾ *M. Ackner und Fr. Müller, Die römischen Inschriften in Dazien. Wien 1865.*

³⁾ „*Corpus Inscriptionum latinarum*”: „*Illud autem ignoramus, quando primum stativa collocaverit legio secunda, cum etiam in partibus septentrionalibus diutius morata et ad Hadriani potissimum vallum construendum adhibita sit*” „*Ipsas autem legionis eius cohortes et centurias castra munivisse tituli docent breves numeros tantum cohortium cum nomine centuriae aut illos solos referentes, quos hic primum deprehendimus posteaque per Britanniam ubique reperiemus, ubi per milites castra vel alia munita exstructa sunt*”.

⁴⁾ *Ibidem.*

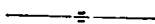
Legiunea aceasta fiind o legiune tehnică, va fi fost trimisă să coopereze și în Dacia la construirea de șosele și întărituri. Acestei legiuni îi vor fi aparținut și numeroasele unități britanice de cari am pomenit mai sus.

Și acum ne oprim la un amănunt ciudat. Această legiune „II Augusta” care a executat lucrări și în Britania și în Dacia a fost în reședința vremelnică și în Deva din Nordul Britaniei. Avem și noi în Transilvania de azi (vechea Dacia) o Deva, în județul Hunedorii, într'o regiune unde — cum rezultă din inscripțiile citate mai sus — legiunea „II Augusta” deasemenea a executat lucrări.⁵⁾ „*Tabula Peutingerana*” care ne-a transmis cealaltă Deva din Anglia, nu ne-a transmis și numele Deva din Dacia. Dar totuș, numele este străvechiu. Vechii scriitori latini și greci (*Plinius* și *Ptolaemaeus*) pomenesc de o Deva în țara vechilor Liguri, în Galia pre-romană. Această *Deva* exista și azi (ca nume de localitate și râu), la poalele Pireneilor spanioli, în Golful Gascogna.

Trei „*Deva*” în trei colțuri ale imperiului roman de odinioară!
Simplă coincidență sau altceva?

R. DAN

?

⁵⁾ „*Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathenvereins*”, Hermannstadt 1904, cunoaște și o „Valea Devi” în regiunea Câmpeni.

„BRODNICII“

Cu o stăruință neobosită, dl G. Popa-Lisseanu, membru corespondent al Academiei Române, continuă cu publicarea prețioasei colecțiuni „Izvoarele Istoriei Românilor”. Volumul pe care îl avem înaintea noastră este al XII-lea al colecțiunii și cuprinde 16 documente (documente propriu zise și fragmente de cronică) în cari este vorba de „Brodnici”. Documentele (latinești, grecești și rusești) sunt urmate de traducerea lor în românește și precedate de un studiu analitic în care ni se dau lămuriri privitor la „Brodnici”.

Volumul acesta al dlui Popa-Lisseanu va înlesni mult lămurirea definitivă a problemei „Brodnicilor”, pentru că în acest volum găsim pentru întâia dată adunate toate textele în cari se pomenesc de „Brodnici”. Lămurirea aceasta va fi, credem noi, constatarea că Brodnicii nu sunt Români și nici țara lor nu se găsea în cuprinsul țării românești de azi.

Identificarea Brodnicilor cu Românii s'a făcut anume numai pe temeiul alor două documente cari amândouă sunt falșuri indiscutabile: diploma din 1222 a regelui Ungariei Andreiu al II-lea prin care le dăruiește Cavalerilor Teutoni „*terram Burza*” și bula Papei Honoriu al III-lea din acelaș an, prin care Papa autoriză Cavalerii să accepte donațiunea. În aceste două documente se spune anume că regele Andreiu le mai dăruiește Cavalerilor (înafară de „*terra Borza*”) și un alt pământ „*a fine terre Cruceburg terram que vadit usque ad terminos prodnicorum*”, adică un pământ „care se întinde dela Cruceburg până la hotarele Prodnicilor”.

La acest loc trebuie să punem la punct o afirmațiune a istoricului român dl Gh. Brătianu reprodusă de dl Popa-Lisseanu, anume afirmațiunea că „cancelaria pontificală, la începutul secolului al XIII-lea, îi confundă pe Brodnici cu Românii din Carpați”. Afirmațiunea aceasta este numai concluziunea unor texte greșit reproduse. Nici în actul de donațiune al regelui Andrei, (care ni s'a

¹⁾ G. Popa Lisseanu, Izvoarele istoriei Românilor. Vol. XII. Brodnicii. (Text, traducere și comentarii). București 1938.

păstrat numai în atestări ulterioare), nici în bula Papei Honoriu (care ni s'a păstrat în original, dar nu se găsește în registrele Vaticanului) — Brodnicii nu sunt identificați cu Români. Numai târziu de tot, în secolul al XIX-lea, cei cari au publicat aceste documente au înlocuit termenul de „*prodnicorum*” prin cel de „*blaccorum*”.

*Dreger*²⁾ a fost cel dintâi care a publicat documentele din 1222. El are însă în actul de donațiune în loc de „*prodnicorum*” termenul: „*usque ad terminos Produitorum*”, iar în bula papală: „*prodnicorum*”. Numai istoricul ungar *Gh. Fejér* introduce în bula Papei Honoriu termenul de „*Blaccorum*”, scriind „*usque ad terminos Blaccorum*” în loc de „*usque ad terminos prodnicorum*”). În actul de donațiune are și el termenul de „*produitorum*” alui *Dreger*. Textul bulei papale are la *Féjer* și o altă abatere dela original. Bula Papei Honoriu vorbește anume de o scutire de care se vor bucura Cavalerii cari vor trece „*per Siculorum terram... aut blachorum*”. *Fejér* reproduce: „*per Siculorum terram... aut Valachorum*”.

Revenim la subiectul nostru.

Pe acești „*Prodnici*” — istoriografia românească îi identifică de obicei cu „*Brodnici*” de cari vorbesc cu un secol înainte mai multe cronică rusești și la începutul secolului al XIII-lea două bule ale Papei Grigorie al IX-lea. Iar pe acești *Prodnici-Brodnici* aceeași istoriografie îi face Români așezați la vadurile Dunării. Istoriografii români interpretează anume acest nume ca fiind un cuvânt slav *brodnik*, care s'ar deriva dintr'un radical *brod* — vad plus sufixul — *nik*, având sensul de „oameni de vad”, „oameni de lângă vad”.

Etimologia aceasta ni se pare greșită din mai multe considerente. Amintim la acest loc numai unul: sufixul (slav, rusesc) *nik* nu este sufix toponimic, care se indice o origine geografică, o așezare într'un loc oarecare. Sufixul *nik*, indică o indeletnicire, o ocupațiune chiar vremelnică, o însușire. Avem în limba rusească: *robotnik* muncitor (dela *roboți* muncă), *sadovnik* grădinar (dela *sad* grădină), *ohotnik* vânător (dela *ohota* vânătoare) și altele multe. Avem și în limba românească un mare număr de astfel de cuvinte: ispravnic, gornic, crainic, țarcovnic și a., cari însă nici unul nu indică o legătură de ordin geografic. Așa fiind, *Brodnik* ar putea să

²⁾ Revista noastră posedă copiile fotografice ale acestor documente.

³⁾ *Dreger*, Codex Pomeraniae. Berlin 1768.

⁴⁾ *G. Fejér*, Codex diplomaticus Hungariae. Budae 1829. Vol. III. 1. 372 și 423. — Textul lui *Fejér* are „*Blaccorum*”, care este o evidentă greșală de tipar pentru „*Blaccorum*”.

însemne cel mult podar, cu înțelesul de păzitor sau mânuitor al unui pod plutitor. Dar pentru acest fel de podar avem în limba românească cuvântul (tot slav) *brudar*, — fără ca în limba rusească să existe un cuvânt *brodnic* cu înțelesul de podar. Cronicarul rus Nestor, care și-a scris cronică pe la sfârșitul secolului al XI-lea, pomenește în cronică de mai multeori de trecerea râurilor pe poduri plutitoare, dar pe podari îi numește *perevoznik*, iar podul plutitor *perevoz*.

Etimologia numelui *Brodnic* trebuie să fie prin urmare alta decât o derivare dela radicalul *brod-vad*. Vom avea prilej, poate, să discutăm această problemă — pe larg și în toate amănunțele ei. De data aceasta voim numai să risipim o îndoială și nedumerire pe care — se pare — atitudinea critică a revistei noastre față de anumite documente și anumite probleme istorice le-au trezit în multe suflete.

„Ce punem în locul documentelor, în specie ce punem în locul documentelor din 1222 privitor la Cavalerii Teutoni și din 1224 privitor la autonomia Sașilor din provincia Sibiului, pe cari le declarați false, când ele sunt cele mai vechi documente în cari se pomenește de Români în Transilvania?”

Repetăm ceace am spus în numărul 1 al revistei: „Document falș” nu înseamnă întotdeauna și „document fără valoare pentru istorie”. Document „falș” nu înseamnă întotdeauna că documentul fiind falș este falș și plăsmuire și ceace se spune în acel document. Din contră. Documentele „false” uneori sunt dovezi istorice mai convingătoare decât ar fi în cazul când ar fi autentice. Documentele n'au fost anume date „ca să servească istoria”. Ele au la originea lor alte preocupări decât înregistrarea unui eveniment „pentru posteritate”. Istoria se desprinde din documente de cele mai mult ori numai în mod indirect, numai din circumstanțele, de timp și de spațiu, cu cari acordarea lor poate fi adusă în legătură. În ce privește documentele eșite din cancelariile regilor Ungariei, istoria se desprinde de cele mai multe ori numai din invocarea meritelor pentru cari beneficiarii documentelor erau răsplătiți. Falșificatorii nu aveau, prin urmare, nici un interes să falșifice însăși istoria. Din contră. Falșificatorii de documente își țeseau falșurile pe un fond istoric indiscutabil, cunoscut de toți. Ei își alegeau drept cadru al falșurilor fapte trecute în conștiința publică, fapte pe cari toată lumea le cunoștea. Și pe acest fond necontestat căutau ei să-și proiecteze falșurile, sperând că în cadrele incontestabil reale și au-

tentice — vor avea aspect de realitate și autenticitate și plâsmuirile lor.

Aceste le-am spus în numărul 1. Acum mai adăogăm:

Faptul că documentele nu fac amintire de Români în Transilvania înainte de cele două documente din 1222 și 1224 și faptul connex că aceste două documente sunt falșuri — nu poate să însemneze că nu se găseau Români în Transilvania și înainte de secolul al XIII-lea (cum faptul că nu se face pomenire de pieile roșii din America înainte de secolul al XVI-lea, când a fost descoperită America, nu însemnează că nu existau și înainte). Faptul că nu se pomenește de Români în documentele Apusului însemnează numai că contactul străinilor cu țara în care se găsiu Românii aceștia nu a avut loc înainte.

În diploma din 1224 se spune, spre exemplu, că regele Ungariei Andreiu le dăruiește Sașilor din provincia Sibiului și o pădure a Românilor și Bissenilor („*silvam Blacorum et Bissenorum*“). Faptul că această diplomă este falșă nu vrea să zică că sunt plâsmuiri și toate câte se spun despre Români și Bissenii și pădurea lor. Nu vrea să zică decât că documentul fiind un falș, nu este dovedită donațiunea de care se pomenește în ea.

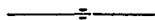
Pentru că se pune întrebarea: cine au fost falșificatorii diplomei din 1224 și care a fost interesul urmărit de falșificatori? În orice caz, falșificatorii n'au fost Românii, pentru că ar fi absurd ca ei să plâsmuiască un falș care îi despuia de pădurea lor, de drepturile lor. Falșificatorii au putut să fie numai beneficiarii falșului.

Dacă atunci când s'a plâsmuit falșul n'ar fi trăit în conștiința publică amintirea prezenței Românilor în Transilvania la începutul secolului al XIII-lea, a unei prezențe care trebui să fi fost veche, pentru că acești Români sunt stăpânii recunoscuți ai unor păduri; dacă n'ar fi trăit în conștiința publică dreptul la acele păduri ale Românilor — plâsmuitorii diplomei din 1224 n'ar fi introdus în diplomă fapte știut mincinoase, dând ei inșiși argumente pentru contestarea autenticității diplome. Din contra, ar fi spus în diplomă că Românii au venit ca uzurpatori peste ei, beneficiarii. Dar plâsmuitorii n'au putut contesta nici prezența Românilor la începutul secolului al XIII-lea, nici faptul că ei erau stăpânii pădurilor, și au plâsmuit numai un act de donațiune regească care le dăruia acele păduri.

Și încă un exemplu. Din faptul că este falșă și diploma din 1233 prin care viceregele Ungariei dăruiește lui „*comes Corlardus*“

un pământ „*Loysta vocatam*“ — nu urmează că la începutul secolului al XIII-lea n'a existat dincolo de Carpați această țară a „*Loviștei*“. Urmează numai că n'a existat nici un drept de stăpânire ungurească asupra aceluși colț de pământ.

Iată ce punem în locul documentelor pe cari le găsim false: Adevărul. Un adevăr de care nu are de ce să ne fie teamă.

PUNERI LA PUNCT

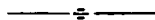
O rectificare

Sub titlul „*Siebenbürgen* nu este atestat la 1296“, revista noastră a publicat în numărul său din Ianuarie un scurt articol al dlui V. Popa, în care se arăta că acel „*maister Dietrich von Sibenbürgen*“, care la anul 1296 dona unor călugărițe din Viena casa sa părintească din Viena — nu era din Transilvania și că prin urmare calificativul de „*von Sibenbürgen*“ din acel document nu este o atestare a numelui nemțesc al Transilvaniei. Dl Popa arătase că această constatare făcută mai întâiu de dl I. Schiopul este acceptată și de critica istorică săsească (*Müller*, în revista istorică săsească din Sibiu), care recunoaște că documentul din 1296 numai din greșală s'a putut publica în colecția de documente privitoare la Transilvania. În treacăt, dl Popa făcuse aluziune și la un articol al dlui A. Sacerdoțianu, spunând că „dl Sacerdoțianu a interpretat greșit obiecțiunile dlui Schiopul (în ce privește documentul din 1296) și s'a oprit la etimologia numelui... (cât timp) documentul din 1296 a interesat pe dl Schiopul numai întru cât a fost invocat până acum ca o atestare a numelui german al Transilvaniei la sfârșitul secolului al XIII-lea“.

Dl A. Sacerdoțianu ne trimite drept răspuns o punere la punct a acestor rânduri din urmă ale dlui Popa, arătând că dl Schiopul a discutat nu numai chestiunea atestării ci și etimologia numelui *Siebenbürgen* și că, prin urmare, d-sa (dl Sacerdoțianu) n'a dat obiecțiunilor dlui Schiopul o interpretare greșită când a discutat mai pe larg și chestiunea etimologiei.

Răspunsul dlui Sacerdoțianu este prea lung (și chestiunea de prea puțină importanță) decât să putem publica răspunsul în întregime. L-am citit însă cu atențiune și dăm dreptate dlui Sacerdoțianu. „A avut dreptul să-și spună părerea față de etimologia dlui Schiopul“. (Este de acord și dl Popa căruia i-am comunicat punerea la punct a dlui Sacerdoțianu).

„DACIA ISTORICĂ“.

TOPONIMIE, ISTORIE ȘI TOPOGRAFIE.

Șibot.

Toponomia ungaro-germană a Transilvaniei cunoaște 3 nume topice în cari unul dintre elementele componente este noțiunea „pâne”. Toate 3 sunt în județul Hunedorii și strâns legate deolaltă. În județul Hunedorii avem anume un mic șes în valea Cugirului numit „Câmpul pâni” (ung. *Kenyérmező*, nemț. *Brodswald*) și avem 2 sate „*Alkenyér*” și „*Felkenyér*” (nemțește *Unterbrodsdorf* și *Oberbrodsdorf*), sate cari românește se chiamă *Șibot* și *Vinerea*.

Dintre numirile ungaro-germane fără indoială numirile ungu-rești („*kenyér*”) sunt cele originale, iar numirile germane sunt traducerea lor, și nu invers, cum crede dl Kisch: „*kenyér*” a fost tradus în nemțește și nu „*Brot*” în ungurește. Etimologia dlui Kisch (op. cit. p. 58), care vede în „*Brod*” din numele german radicalul slav *brod-vad* (*Wasserweg*) este tot una dintre etimologiile lui neseri-oase. Nu există nici o atestare mai veche decât secolul al XVII-lea pentru numele germane, cari nu au fost niciodată în circulațiune ci au existat numai în manuale de geografie. Ar și fi de neînțeles ca tocmai Germanii (Sașii), să fi transmis numele slav *brod-vad* al celor două sate; Germanii cari niciodată n'au fost locuitori ai lor (la 1857 locuitori: *Șibot* 1144, dintre cari Români 1120, Unguri 24, *Vinerea* locuitori 1521, dintre cari Români 1509, Germani 12).

Chiar și numele unguresc de „*kenyér*”, (*Al—* și *Fel—*, adică —*de jos* și —*de sus*) răsare abia la începutul secolului al XVI-lea, fără să fi putut însă scoate din circulațiune numele populare românești. Geograful Lenk spune în dicționarul său geografic dela începutul secolului trecut (1839) că la *Șibot* (*Alkenyér*) se găsia pe atunci o stațiune de poștă „cunoscută în țara întreagă nu sub numele unguresc de *Alkenyér*, ci sub cel românesc de „*Zsibot*”.)

Numele vechiu al satului *Șibot* ni s'a păstrat în documentele secolului al XIV-lea sub forma de *Cogner* la 1320, *Kunyrthu* la

1) *Lenk von Treuenfeld*, Geographisches Wörterbuch... Wien 1839.

1330, *Kunertu* la 1332—1338, *Koyngir* la 1349. Numele vechiu al celui alt sat *Vinerea* ni s'a păstrat în documente sub forma de *villa Wolkani* la 1330, *villa Vilvani* între 1332—1338, Forma ungurească răsare abia la 1515 *Alsókenyér* și 1557 *Felsőkenyér*.)

Cel dintâiu a care a văzut în aceste nume un unguresc „*kenyér*” (pâne) este istoriograful Bonfiniu. Descriind lupta cu Turcii (1479) în valea Cugirului, Bonfiniu spune: „*Turci... ad villam perveniunt quam kinyir mezou, a pane Hungarica lingua vocant*.”)

Din acel *Cogner* dela 1320 și variantele lui de mai târziu (cari ar putea fi precursorul unui *Cudgir*), nume neînțeles de mulțime, s'a format în cursul timpurilor un nume unguresc cu înțeles pentru Unguri, „*kenyér*”, deși noul nume nu avea nici o justificare topografică. Mulțimea anonimă din toate timpurile și toate locurile simte însă nevoia firească, să deie înțeles unor nume topice neînțelese, oricât de puțin logic s'ar prezinta noul nume.

Care este etimologia vechiului „*Cogner*”? Rămâne a se studia. Cert este în orice caz că nu este deformarea unui unguresc *kenyér* oarecare.

Dar care este legătura românescului *Șibot* și *Vinerea* cu vechiul *Cogner* și *villa Wolkani*? Nu legătura cu *Al*-și *Felkenyér*, cari sunt nume artificiale?

Kisch (p. 53) reduce etimologia numelui *Șibot* la *șipot* cu înțelesul de „*Quelle*”, izvor, „cuvânt de origine slavă”.

Etimologia dlui Kisch este inadmisibilă înainte de toate fiindcă numele de azi are la începutul secolului trecut formele intermediare de *Zsibolt*, *Zsibot*), cari nu s'au putut naște dintr'un *șipot*-izvor pentru a reveni apoi iarăși la originalul *șipot*.

Etimologia numelui trebuie să fie alta, care să poată explica și aceste forme intermediare.

Intr'un document din anul 1349 (Zimmermann, 640), în care este vorba de un conflict pentru un petec de pământ între satul „*Schellenberg*” și „*populi de Helta*” (Șelimbăr și Csnădie), se spune că la soluționarea conflictului au contribuit „*Mychael, Nycolaus et Mortinus et Conradus comites et iudices de Cybinio*” și alți comiți ai scaunelor săsești, între aceștia și „*comes Syboldus de Koyngir de sede Waras*”.

1) *Dr. Albert Amlacher*, *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos*. (In „*Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde*”, N. F. 1880 XV).

2) *Bonfinii Antonii*, *Rerum ungaricarum decades tres...* Basel 1543.

3) *Lenk*, op cit.

Iată avem în acest document și un „*Koyngir*” și un „*Syboldus*”.

Pe la mijlocul secolului al XIV-lea satul „*Koyngyr*” va fi fost probabil numai un sat mic, poate numai o moșie, iar „*comes Syboldus*” va fi fost stăpânul acestei moșii. Și de aceea locuitorii — Români — vor fi identificat numele satului cu numele proprietarului moșiei, „satul lui Sybold”, „satul lui Sybod”, „Sibod” „Sibot”. (Tot cum Binținți din jud. Hunedorii este satul lui „*Vincentius*”).

Originea aceasta patronimică a numelui Șibot explică și formele intermediare „*Zsibolt*” și „*Zsibot*” (nume românești scrise cu ortografie ungurească).

În ce privește numele celuilalt „*kenyér*”, *Vinerea* (la mijlocul secolului al XIV-lea „*villa Wolkani*”) chestiunea rămâne a se studia.

IQN GRECU

Sovata.

În toponimia Transilvaniei există un nume de localitate *Soat* (ungurește *Magyar-Szová*t, județul Cluj, sat format din cătunele *Soatul de sus* și *Soatul de jos*) și altul *Sovata* (ungurește *Szová*ta, județul Mureș).

Dl Kisch reduce originea ambelor nume la aceeași etimologie: *suvat*, spunând că acest cuvânt este un cuvânt slav și însemnează „*Bergweide*”, adică pășune de munte (pag. 139 și 255). Din acel cuvânt slav s'ar fi format atât românescul *Suat*, cât și românescul *Sovata*, iar din acesta ungurescul *Szovata*. Dl Kisch mai pomenește însă în acelaș timp și de un alt cuvânt slav *suhat*, „*Dürrholz*”, adică lemne uscate, surcele, — din care s'ar fi format numele de localitate *Sohatul* din județul Ilfov și *Sohotești* din județul Romanți.

Soat din Transilvania (nu *Suat*, cum scrie dl Kisch fără orice teme) și *Sohat* și *Sohotești* din vechiul regat sunt fără orice îndoială de aceeaș origine și etimologia lor trebuie să fie aceeaș. Etimologia numelui *Sovata-Szová*ta nu poate să aibe însă nimic comun cu etimologia lor, cum arată clar și deosebirea mare între cele 2 nume *Soat* și *Sovata*.

Și *Soat* și *Sovata* sunt azi sate ungurești: *Soat* 2231 locuitori, dintre cari 346 Români; *Sovata* 2041 locuitori, dintre cari 521 Români.

Idea de „pășune de munte” n'a putut să fie la originea acestor nume. „Pășune” este o noțiune prea vagă decât să poată fi nota caracteristică a unui loc anumit dintr'o regiune muntoasă; a unui loc ales de oameni drept loc de stat și pentru care se caută un

cuvânt prin care acel loc să poată fi deosebit de alte locuri din vecinătate. Etimologia aceasta de „pășune de munte” este în contradicție cu constatarea — pe care o subliniază și dl Kisch în introducerea la studiul său (pag. 42) — că nu este de ajuns ca o etimologie să fie în consonanță cu legile fonetice, ci ea trebuie să fie în consonanță și cu realitatea, adică să aibe și o justificare obiectivă. Noțiunea de „pășune de munte” nu prezintă însă o astfel de justificare, fiindcă ea nu a putut să fie nota caracteristică care a dat satului nume.

Sovata este un sat așezat în marginea Săcuimii, lângă un lac de apă sărată. Nota caracteristică individuală a locului este *sarea*. În apropiere de *Sovata* mai sunt câteva sate ale căror nume reamintesc această notă: *Șomfalău* (ungurește *Sófalva*) și *Șoard* (ungurește *Sovarad*). Numeroase puțuri și bălți mărunte cu apă sărată sunt presărate în regiune. Lacul cel mai mare și mai cunoscut este cel de lângă *Sovata* de azi. Dacă cineva ar fi căutat o notă caracteristică care să deosebiască acest loc de alte locuri din vecinătate, nu ar fi putut porni decât dela acest lac sărat.

Oare anonimul dătător de nume să nu fi pornit într'adevăr dela această caracteristică?

Numele de *Szováta* (forma ungrească a fost probabil originalul) poate fi descompus în două părți: *Szo* — și — *vata*. Nici una dintre aceste două părți n'are înțeles în nici una dintre cele trei limbi vorbite în Transilvania. Avem însă în limba slavă un cuvânt *vada* care are înțelesul de „Wassergraben, Kanal, Bach”, adică: groapă de apă, canal, pârâu. Tot în limba slavă mai avem un alt cuvânt *sol*, cu înțelesul de sare¹⁾. Cele două cuvinte slave combinate dau *sol-vada*, un nume care ar însemna groapă (cu apă) sărată, nume care ar fi pe deplin justificat de natura topografică a așezării: lacul *Sovata* este într'adevăr într'o groapă.

Dar numele satului *nu* este *solvada*, ci *sovata*, se va putea obiecționa.

Am amintit mai sus că *Sovata* este un sat ungresc, la marginea Săcuimii. În dialectul săcuiesc — *l* — precedat de — *o* — (de cele mai multeori precedat și de *ö* și *u*) și urmat de o consonanță se eliminază. Săcuiul nu zice *bolt* (prăvălie) ci *bot*, nu zice *fol* (pată) ci *fo*, nu zice *gyolcs* ci *gyocs*, nu *holnap* ci *honap*, nu *holyag* ci *hoyag*, nu *koldus* ci *kodus*, nu *oltani* ci *otani*, nu *tolvaj* ci *tovaj*, nu *volt* ci *vo*, nu *föld* ci *föd*, nu *zöld* ci *zöd* etc.

¹⁾ *Berneker*, Slavisches Etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1906 1913. „Bulg. *sol* Salz; *vada* Wassergraben, Kanal. Bach”.

Săcuiul nu putea prin urmare să zică nici *Solvada*, ci trebuia să zică *Sovada*. Disparația lui — l — este prin urmare nu numai normală, ci chiar necesară.

Trecerea lui — d — în — t — nu prezintă nici o dificultate.

I. Grecu.

CĂRȚI ȘI REVISTE

„*Mănăstirea Bodrog*“. Dl prof. V. Vladuceanu din Timișoara publică în numărul dela 23 Ianuarie al ziarului „Universul“ (București) câteva date interesante privitoare la istoria mănăstirii Bodrog (de lângă Arad). Mănăstirea aceasta este pomenită în documentele vechi sub numele de *Hudust*, *Hudus*, *Hodus* și *Hodos*. Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea apare și numele de *Hodoș-Bodrog*. În privința întemeierii ei părerile istoricilor diferă considerabil. Dl Vladuceanu arată că mănăstirea este anterioară secolului al XIII-lea, citând un document (necunoscut până acum) publicat într'un studiu german, prin care regele Ungariei Andreiu al III-lea dăruiește la 1293 unor credincioși ai săi „...terram Hudus-monastura vocatam iuxta fluvium Morus existentem...“. Azi, „construirea monumentului paraclis-mauzoleu, pavilioanele pentru pelerini, fântâni, sădiri de pom, îngrădiri și multe alte înfăptuiri gospodărești sunt mărturii ale unei conduceri destoinice... Mănăstirea Bodrog a devenit un important centru pentru viața spirituală a credincioșilor din aceste ținuturi“.

Georgi D. Balascev. Die Mitteilungen in der Nestor Chronik über die Wlachen am linken Donauufer und um die Karpathen. Sofia 1937. (24 pagini octav mare).

Profesorul bulgar Balascev a publicat sub titlul de mai sus un studiu care a fost prezentat de domnia sa congresului internațional de bizantologie ținut la Roma în anul 1936 (20—27 Septemvrie). Balascev analizează informațiunile cuprinse în cronica rusească alui Nestor (sfârșitul secolului al XI-lea), în care este vorba de „Volohi“ pe malul stâng al Dunării și în Carpați mult înainte de secolul al IX-lea și ajunge la concluziunea că acei „Volohi“ sunt Români, descendenții vechii populațiuni daco-romane din Dacia Traiană și că „Românii sunt autoctonii țărilor în cari locuiesc și azi“.

„*Revue de Transylvanie*“ publică în numărul său recent (Noiembrie—Decembrie 1937) o lucrare masivă de bibliografie istorică: — „*Bibliographie de la Transylvanie Roumaine 1916—1936*“ apărută și în valoroasa colecție „*Bibliotheca Bibliologica*“ a Universității din Cluj. Lucrarea, de vreo 400 de pagini, e alcătuită de dl Ioachim Crăciun, conferențiar la Universitatea din Cluj. În studiul introductiv, dl Ioachim Crăciun arată rostul bibliografiei de față. Evidențiază 12 numiri cari au cele mai multe fișe în bibliografie. Cum se poate bănuși, cele mai numeroase sunt ale dlui Nicolae Iorga. Dintre cele 12 personalități cu mai multe titluri bibliografice, 9 (75 %) sunt profesori la Universitatea din Cluj (între aceștia e socotit și dl N. Iorga, profesor onorific al Facultății de Litere din Cluj).

Studiile istorice (și cele în legătură cu istoria) sunt împărțite după epoci. În repertoriile bibliografice ale istoriografiei române, dl I. Crăciun admite (cu o singură modificare) diviziunile dlui I. Lupaș. La istoria Transilvaniei nu se poate face aceeași împărțire. Cum e și logic, începe cu epoca preistorică, epoca dacă, epoca romană, epoca veche, -epoca medievală și cea modernă. Epoca modernă începe cu „*Supplex Libellus Valahorum*“ — și se termină cu încoronarea de la Alba Iulia a Regelui Ferdinand I, ca rege al tuturor Românilor.

Fiecare epocă are numeroase subdiviziuni bine definite. Lucrarea dovedește că în ultimele două decenii, istoriografia ardeleană a făcut progrese mari. Trecutul ardelean se desvelește tot mai mult.

Lucrarea dlui Ioachim Crăciun e și un document antirevizionist. Existența atâtor studii despre trecutul Ardealului Românesc, dovedește viață românească.

După bibliografia Dobrogei de dl Greavu-Dunăre, Bibliografia dlui Ioachim Crăciun e a două bibliografie regională care poate servi ca model.

IOSIF E. NAGHIU

„*Renașterea*“. Organul oficial al Episcopiei Ortodoxe-Române din Cluj — „*Renașterea*“ a implinit 15 ani de apariție și de activitate științifică. În 1921, la Cluj s'a întemeiat „*Foaia Bisericească*“. După câțva timp în 1923 s'a întemeiat „*Renașterea*“. Primul director a fost Păr. Dr. Seb. Stanca, apoi Păr. Dr. O. Bucevschi (azi prof. la Facultatea de Teologie din Cernăuți), apoi Păr. D. Antal. Din 1934, apare sub îngrijirea dlui prof. univ. Ioan Mateiu.

„*Renașterea*“ are și multe studii istorice. Fiind organ bisericesc, aduce multe studii și articole în legătură cu trecutul biseri-

cesc din Eparhie. Răsfoind colecțiile „*Renașterii*” găsim numeroase studii istorice semnate de G. Bogdan Duică, dnii Ioan Lupaș, Ioan Mateiu, Sextil Pușcariu, S. Stanca, etc. Preocupările istorice ale organelor bisericești sunt îmbucurătoare, fiindcă la noi mai mult ca oriunde — „*eclesia est mater historiae*”.

(I. E. N).

INSEMĂRI

„*Gazeta Transilvaniei*” din Brașov împlinește la 12 Martie 1938 una sută de ani de existență. Două numere apăruseră și mai înainte, în Iulie 1837, dar „*Colegiul Censorilor*” oprise publicarea mai departe a ziarului. Abia în 8 Martie 1838 a obținut Gheorghe Barițiu permisiunea guvernului de a publica ziarul.

La 3 Ianuarie 1849 ziarul își schimbă numele din „*Gazeta de Transilvania*” în cel de „*Gazeta Transilvană*”, iar la 1 Decembrie acelaș an în cel de „*Gazeta Transilvaniei*”, pe care l-a menținut până azi. La început a apărut cu caractere cirile, dela 3 Ianuarie 1844 cu caractere semicirilice, iar dela 2 Ianuarie 1852 înainte cu caractere latine. A avut și două suplimente: „*Foaia literară*” (în 1838) și „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*” (dela 1838—1865).

În timpul revoluției ungurești din anii 1848—1849 nici „*Gazeta Transilvaniei*” nici suplimentul n'au apărut. În locul lor apărea „*Espatriatul*” lui C. Boliac. A reapărut după potolirea revoluției, la 1 Decembrie 1849.

Primul redactor al ziarului a fost *Gheorghe Barițiu*. I-au urmat *Iacob Mureșianu* (1850—1877), *Dr. Aurel Mureșianu* (1878—1890), *Gregoriu Maior* (1880—1900), și *Traian H. Pop* (1900—1906).

Împlinirea centenarului va fi sărbătorită de ziar prin editarea unui număr jubilar.

Muzee nouă în Ardeal.

Anul acesta, Ardealul se împodobește cu două muzee bisericești nouă, cu două cuceriri importante ale științei românești.

La Cluj și la Sibiu s'au întemeiat muzee bisericești, sub conducerea arhierilor ortodocși. Menirea lor e de a păstra pentru posteritate obiecte de artă bisericească (icoane, prapori, cruci, etc.), cărți bisericești și arhive. În notița aceasta voiu încerca să schițez felul în care se prezintă aceste două muzee bisericești.

La Cluj, ideia înființării unui Muzeu bisericesc s'a născut odată cu reînființarea Episcopiei Clujului. În „*Foaia Bisericească*” (organul Episcopiei Cluj) încă în 1919 (An I, Nr. 2—3, p. 10) citim următoarele: „Intr'un numar viitor vom da orientări mai amănunțite asupra înființării acestui Muzeu pe care intenționează să-l înfăptuiască Consistorul din Cluj. Și până atunci, atragem în mod deosebit atențiunea cucernicilor preoți și parinților protopopi, să fie cu luare aminte la obiectele de valoare ce s'ar găsi în comunele lor, pe la instituții, sau să ne ceară, când o vor crede necesară, *intervenirea Consistorului* pentru a le obține.” Prin munca autorității bisericești (și mai ales a Păr. Dr. S. Stanca) s'au adunat multe obiecte prețioase. Sub conducerea P. S. *Episcop Nicolae Colan*, Muzeul e instalat în etajul II al Palatului Episcopal (Piața Cuza Vodă).

Spre a putea prezenta felul în care se înfățișează muzeul, voi aplica principiul latin — *divide et impera* — și voi considera 6 subîmpărțiri ale Muzeului.

1. *Sala Episcopului Nicolae Ivan*, care eternizează figura primului episcop al Clujului. E dominată de o pictură în ulei a răposatului Episcop. În jurul portretului sunt numeroasele decorații și diplome (printre cari: diploma de cetățean de onoare al Clujului și cea de membru onorar al Academiei Române), actul comemorativ al catedralei, al sfințirii bisericii din Alba-Iulia (19 Sept. 1893), etc. Tot aci se pătrează masa, scaunul, pălăria, mitra, peana și alte obiecte ale răposatului Episcop.

2. *Sala Gheorghe Sion*, e ctitoria marelui mecenat (asupra lui vezi — Gheorghe Ungureanu. Familia Sion, Iași, 1936). Pereții sunt împodobiți cu covoare basarabene, icoane, tablouri și portrete. Pentru istoricii literari e importantă biblioteca de cărți vechi românești ce se găsește tot aci. Incurând sala va fi împodobită și cu o colecție numismatică.

3. *Manuscrise*. Muzeul cuprinde o serie de manuscrise adunate din cuprinsul Eparhiei. Pentru istorici, par a fi importante cursurile de istorie bisericească ale lui Dr. Ioan Stroia, fost episcop al armatei.

4. *Biblioteca*. Muzeul posedă cărți teologice, istorice, literare, etc. Are și o colecție bogată de cărți vechi, românești, latinești, nemțești, slavone, etc. Unele au diverse însemnări prețioase pentru istorici.

5. *Arhiva*. Menționez: acte relative la istoria bisericească din

Ardeal, acte șaguniene, arhiva începuturilor Episcopiei Ortodoxe din Cluj, registre bisericești, etc.

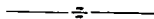
6. *Obiecte.* Sălile Muzeului sunt împodobite cu icoane vechi, prapori, cruci, veșminte preoțești și arhieresti. (Vom descrie mai detaliat acest muzeu într'o broșură, ce va apare în curând).

La Sibiu, reședință episcopală și metropolitană de un secol și jumătate, muzeul bisericesc se face numai acum. Faptul nu trebuie să surprindă pe nimeni. În Sibiu există un muzeu al Astrei. Autoritatea bisericească a contribuit la acel Muzeu și nu și-a pus problema unui muzeu pur bisericesc. Viața bisericească e legată de cea culturală. În Muzeul Astrei erau alături. Azi interesul științei bisericești cere crearea unui muzeu al vieții bisericești.

Sub patronajul *I. P. S. Mitropolitul Nicolae Bălan*, s'a întemeiat anul trecut un muzeu bisericesc, situat într'o sală mare a „Academiei Teologice Andreiane”. Muzeul dela Sibiu are colecții asemănătoare cu cel dela Cluj.

P. S. Episcopul Nicolae Colan îmi spune că în curând Muzeul se va aranja în alte săli în cari se vor aranja după specialități: arhivă, manuscrise, cărți vechi, veșminte, icoane și alte obiecte. Muzeul ar putea deveni una dintre cele mai importante temple ale Muzelor din orașele provinciale, dacă s'ar aranja sistematic.

Iosif E. Naghiu. ✓

Suspendăm apariția...

Cu acest număr „*Dacia Istorică*” își suspendă apariția.

Mulțumim tuturor acelor cari au ținut să ne încurajeze achitând cu anticipație abonamentul. Celor cari au achitat abonamentul pe un an întreg le restituim diferența de abonament ce li se cuvine. Cei cari vor crede că au datoria morală să ne achite costul numerelor primite, pot s'o facă trimițând costul lor la: Banca „Albina” — Cluj, cu mențiunea pe cuponul mandatului: Pentru „*Dacia Istorică*”.

De ce suspendăm apariția revistei?

Nu din lipsă de colaboratori. Colaboratorii nu ni-au lipsit, deși libertatea de a scrie le era îngădită prin programul revistei și deși n'am putut să retribuim munca lor decât cu 200 lei pagină imprimată.

Publicarea revistei „*Dacia Istorică*” a fost o încercare, de a sonda nivelul intelectual al colectivității noastre românești. Rezultatul sondării este îmbucurător: nivelul intelectual urmează o linie în continuă ascendență. Dar... cu linia nivelului intelectual nu merge încă paralel și linia nivelului bunăstării materiale. Între cele două linii este încă o distanță considerabilă. Când cele două linii se vor fi apropiat, când intelectualii se vor fi înstărit, iar cei înstăriți se vor fi intelectualizat, experimentul publicării revistei „*Dacia Istorică*” va putea fi reluat.

Non omnis moriar...

„*Dacia Istorică*”.

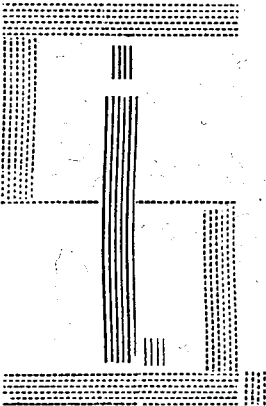
INDUSTRIA SÂRMEI S. A.

CLUJ

Uzine: Câmpia-Turzii—Brăila

Suc.: București, Calea Victoriei 51

PRODUCE:

Fier laminat în colaci, fier pentru beton armat, cuie cu sârmă, sârmă de fier orice calitate, sârmă de fier specială pentru nituri și șuruburi, sârmă galvanizată (zincată), sârmă galvanizată pentru telegraf-telefon, sârmă ghimpată, sârmă de oțel orice calitate, sârmă specială pentru sudură autogenă, „Electrozi” pentru sudură electrică, arcuri de mobile, cuie spintecate (splinturi) legătoare de saci, agrafe de birou, sulfat de fier.

Produce și furnizează prin

„CUPRUM” S. A. CLUJ

Sârmă și bare de aramă; bronz, alamă și aluminiu, frânghii din sârmă de aramă, sârmă trolley pentru trenuri electrice.